

Tollasodó erdei fülesbagoly fiókák

Fotó: Dr. Nebojszki László

100 éves a Madarak és Fák Napja

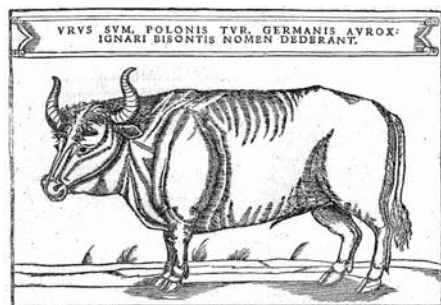
Száz esztendő Földünk történetében csupán villanásnyi idő, ám emberi léptékel nézve más a helyzet: a megszülető gyermek – ha megéri – matuzsálemmé válik. Valahogy így van ez a gróf Apponyi Albert kultuszminiszter 1906-ban kiadott rendeletével létrehozott Madarak és Fák Napjával is. Ugyanakkor a centenárium az ünnepelés mellett kitűnő alkalom egy kis természetvédelmi szempontú visszatekin-

tésre és annak vizsgálatára: mit jelent a XXI. század embere számára a kapcsolat a természettel.

A történelmünk hajnalán élt ember mindennapjait a természettel vívott szakadatlan harc jellemezte. A természet javainak a túlélés érdekében folytatott felhasználása mellett már a kezdetektől fogva megfigyelhető azoknak a famatuzsálemeknek, különleges formájú szikláknak, illetve gyógyító

hatással bíró forrásoknak és növényeknek gyakran tabuként történő tisztelete vagy ösztönös védelme, amelyeknek varázserőt tulajdonítottak. A későbbi korokban az emberiség létszámának és igényeinek növekedése miatti egyre fokozódó természethasználat szükségessé tette korlátozások és tiltások elrendelését. Ide tartoznak a középkor végének kíméletes erdőhasználattal kapcsolatos, illetve a vadászat, halászat és

a madarászat szabályaira vonatkozó rendeletei. Addigra azonban már több állatfaj kipusztult vagy egyedszáma vészesen lecsökkent. Amíg a XIII. században Albertus Magnus leírása szerint a jávorszarvas még gyakori Magyarország erdeiben, addig a történeti adatok szerint az újkor elején eltűnt a hazai faunából. A jávorszarvas ma ritkán megjelenő hazai vendégünk: a felbukkanó egyedek a tőlünk északabbra élő populációktól kóborolnak hozzánk. A Kárpát-medencében Árpádházi királyaink idején még szép számban élt az őstulok, amely a korabeli leírások szerint nagy termetű, fekete színű állat, csak a hátán húzódott egy hosszában futó fehér sáv. Legtovább tőlünk északabbra, Lengyelországban élt: az utolsó 1627-ben pusztult el. A középkorban egész Közép-Európában elterjednek számított a bölény, amelynek vadászata Hunyadi Mátyás idejében élte hazánkban virágkorát. Előfordulásáról a mohácsi csatavesztést követően Erdélyből maradtak fenn adatok. Az utolsó szabadon élő példányt Petényi János Salamon szerint 1814-ben ejtették el Udvarhelyszéken, míg Szalai Béla szerint egy orvvadász 1790 körül lőtte le a Kelemen-havas déli oldalán; egy szintén innen származó bölény 1809-ben pusztult el a schönbrunni császári állatkertben. Többször utazott Lengyelországba bá-

Az őstulok. A latin nyelvű felirat magyarul a következő: *Én vagyok az Urus, a lengyeleknél Tur, a németeknél Aurox: a tudatlanok a Bisont névvel jelölének.*

A bölény. A latin nyelvű felirat magyarul a következő: *Én vagyok a Bisons, a lengyeleknél Suber, a németeknél Bisont, a tudatlanok az Urus névvel jelölének.*

ró Heberstain Zsigmond német császári követ, aki 1571-ben megjelent munkájában közölte az őstulok és a bölény fametszeti rajzát. A képalírásokból kitűnik, hogy a két állatot abban a korban gyakran összetévesztették.

Az utóbbi években lett újból a hazai fauna része a repatriált hód. Korábban az utolsó példányt 1854 februárjában Wachsmann Ferenc Ács közelében, a befagyott Concó patak egyik lékénél lőtte. Ezután a Kárpát-medencében már csak láttak hódot: 1856-ban Pozsony mellett a Dunán, 1858-ban Ács térségében, végül 1865-ben Zimony táján a Duna és a Száva szigeteinél. A madarak közül a történelmi Magyarország területén a XIX. század végén a Reteyzátón még élt a saskeselyű, néhány évvel későbbi eltűnéséhez jelentősen hozzájárult a dúvadirtás céljából kitett mérgezett csali. Jó hír a Kárpát-medencében, hogy a közelmúltban a Háromszéki havasokban tűnt fel újra Európa legnagyobb madara.

Angliából a XVIII. század második felében indult Európát meghódító útjára az a tájkert, amelynek hangulatos megjelenésű ligetes facsoportjai, rétszerű zöld pázsitjai és kanyargós partú vizei a szabad természetet utánozták. Azonban a XIX. században kiteljesedő ipari forradalom egyre jelentősebb környezetátalakítással járt: fokozódó bányászat, eltűnő erdők és átformálódó táj jellemezték az akkori állapotokat. Ezt látva több nagybirtok ura ismerte fel, hogy uradalmának őserdőrészelete csak védelemmel őrizheti meg eredeti képét: közülük elsőként Buquoy György gróf 1838-ban Dél-Csehországban, gratzeni birtokán. A későbbiekben példáját több nagybirtokos követte, ám a természet hatékony védelmét az Egyesült Államok törvényhozásának 1872-ben meghozott döntése főúri kedvtelésből állami feladattá változtatta. A kongresszusi határozattal alapított 8671 km² – kicsit kevesebb, mint 1/10 Magyarország – területű Yellowstone Nemzeti Park a természetvédelem intézményes létrejöttét jelzi. Előzőek mellett mindenképpen megemlítenők azok, a XIX. század második felében először az európai országokban meginduló mozgalmak és egyesületek, amelyek a természeti emlékek (barlang, vízesés stb.) fenntartására, illetve állatfajok és növények védelmére alakultak. Például Angliában a National Trust for places of historic interest and natural beauty (Nemzeti összefogás a történelmi jelentőségű helyekért és természeti szépségekért) vagy Franciaországban a Société pour la protection des

paysages (Tájvédelmi Egyesület). Ezeket az állampolgári aktivitás mellett az egyes országok hatóságai is segítették intézkedéseikkel. Magyarországon a természeti értékek védelmét elősegítő első törvényes rendelkezésnek az a 1879. évi XXXI. számú – az erdőkkel kapcsolatos – törvénycikk tekinthető, amely az erdei életközösség faszárú növényzetére nézve már megfogalmazta a fenntarthatóság elvét. Előírta a magas hegyek meredek vagy kőgörgötes részein tenyésző erdők fokozott védelmét, mivel ezek pótlása, újratelepítése gyakorlatilag kivihetetlen volt. A törvény vonatkozó részlete: „2. § Azon erdőkben vagy erdőrészekben, melyek magasabb helyek kőgörgötegein, havasok fensíkain vagy hegytetőkön és gerinczeken, meredek hegyoldalakon és ezek lejtőin, hegyomlások, kő- vagy hó-görgötegek és vízmosságok támadásának és terjedésének megakadályozására szolgálnak, vagy a melyek elpusztulása folytán, alantabb fekvő területek termőképessége vagy közlekedési utak biztonsága veszélyeztetnék, vagy szélvesszek rombolásának út nyitnatnék – az irtás és tarvágtat tiltatik”. Folytatást az 1883. évi XX. számú törvénycikk a vadászatról jelentett, amely az énekesmadarak általános védelmén túl – „tilos a vadászat ... éneklő madárra minden időben” – egyes madárfajokra időszakos, a költési időszakra vonatkozó előírásokat tartalmazott. Az 1888. évi XIX. számú törvénycikk a halászatról korlátozta a károsnak vélt halászati formákat: többek között „tilos ... minden oly fogó eszköz, pl. hálók, kosarak, varsák, továbbá minden oly készülék használata, a melynek nyílásai (szemei) nedves állapotban mérve 4 centiméternél szűkebbek vagy alacsonyabbak”. Előzőeken túl megszabta a halak védelmi idejét és legkisebb kifogható méreteit.

Herman Ottó kezdeményezésére alakult meg 1894-ben a Magyar Ornitológiai Központ, a későbbi és ma is működő Madártani Intézet. A kor mocsárlecsapoló és folyószabályozó munkálatai nyomán a Kárpát-medence madárvilágának élőhelyei jelentős változásokon mentek keresztül. A szükségessé és intézményessé váló madárvédelem sikere Darányi Ignác földművelődésügyi miniszter 1901-ben kiadott rendelete, amely szerint 132 madár- és valamennyi denevérfaj vált védetté. Herman Ottó ugyanebben az évben kiadott *A madarak hasznáról és káráról* című könyve jó összefoglalása az időszak közgondolkodásának, madarakról való vélekedésének. Nemzetközi szinten fontos az 1902. március 19-én kötött, a mezőgazdaságra hasznos

Nászrepülő rétisasok a Pörbolyi-erdő felett; a hathatós madárvédelemnek köszönhetően a madár szerencsecsillaga újból felragyogott: a hazai költőpárok száma az 1975-80 közötti mélypontról (10-12 pár) mára 100 fölé emelkedett.

madarak védelméről szóló egyezmény, amelyet Magyarország az 1906. évi I. törvénycikkkel iktatott a hazaiak sorába.

Az Amerikai Egyesült Államok iskoláiban 1894-től vezették be a Madarak Napját (Birds day) és a Fák Napját (Arbor day), amelyeket ott külön ünnepeltek. Ez a kezdeményezés Magyarországon termékeny talajra hullott: Herman Ottó már 1900 februárjában, az Országos Állatvédő Egyesület közgyűlésén szorgalmazta egy hasonló, de egy napban összevonandó ünnep létrehozását. Az egyöntetű támogatás és lelkesedés ellenére mégis éveket kellett várni a Madarak és Fák Napjának hazai bevezetésére. Végül gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatási miniszter 1906. április 27-én hozott rendelete mondta ki hivatalosan, hogy minden népiskolában ünnepélyt kell tartani a Madarak és Fák Napján. A eszmeiségében napjainkban is érvényes indoklás a következő volt:

„A hasznos madarak természetével, jelentőségükkel, e madarak védelmének és szaporításának szükséges voltával, az erre szolgáló módokkal és eszközökkel az iskolai ifjúságot megismertesse, s ugyanakkor ezen a napon a fáknak, cserjéknek a hasznos madaraknak fészkelésre és szaporodásra való befolyását megvilágítsa, a fák és befásítás nagy jelentőségét is megmagyarázza. ... Hasson oda, hogy a gyermekek a vidéki viszonyokhoz képest legtöbb előnyt szolgáló fák és csemetek ültetésével tegyék emlékezetessé és állandóan hasznossá e napot.”

Az 1900-as szorgalmazás után már két évvel Kőszegen Herman Ottó barátja, Chernel István ornitológus – az országban elsőként – helyi gimnazistákkal megrendezte a Madarak és Fák Napját. A hivatalos bevezetést követően főleg az Állatvédő Egyesület és a Magyar Ornitológiai Köz-

pont támogatta a naphoz kapcsolódó rendezvényeket és kezdeményezéseket, amely így jelentős mozgalommá fejlődött és a század közepéig minden májusban meg is tartották. Ezen a napon a gyermekek madárodúkat és etetőket készítettek, raktak ki és tisztítottak, facsemetéket ültettek, fákat gondoztak, vetélkedőkön, kirándulásokon vettek részt, illetve újságcikkek, könyvek és plakátok emlékeztették őket a természet védelmének fontosságára. Alkalmanként rajzpályázatokat hirdettek, és a beérkező munkák legsikerültebbjeiből naptárakat készítettek, kiállításokat rendeztek.

A Madarak és Fák Napja bevezetésének idején, a XX. század elején élő honfitársaink szándékait és elkötelezettségét jól tükrözi Kaán Károly *A természeti emlékek fenntartása* című 1909-ben megjelent és Darányi Ignác megbízásából készített kiadványa. Az összegyűjtött adatok körvonalazták a védelemre érdemes értékeket és területeket, ám az első világháború, majd az azt követő jelentős politikai változások a további előrelépést egyelőre megghiúsították. A természetvédelem kérdéseit Kaán Károly 1931-ben megjelenő *Természetvédelem és természeti értékek* című könyvében fejtegette ki ismét, amely megalapozta az erdőkről és a természetvédelemről néhány év múlva alkotott törvényt (1935. évi

IV. törvénycikk). A megfogalmazott célok most is érvényesek: „A természetvédelem célja egyfelől minden olyan behatást elhárítani, amely a védelem tárgyának eredeti épségében való fennmaradását, illetőleg tájképi szépségét vagy egyéb sajátos természeti tulajdonságait sértené vagy veszélyeztetné; másfelől lehetővé tenni a védelem alá vont állat- és növényfaj zavartalan tenyésztését; megóvni a védett forrás és patak vizének tisztaságát és biztosítani a forrásokat a vadon tenyésző állatok számára”. A Földművelésügyi Minisztérium természetvédelmi hatósági jogkört kapott és tanácsadó, javaslattevő testületként létrejött az Országos Természetvédelmi Tanács. Utóbbi első természetvédelmi területünként a debreceni Nagyerdőt jelölte ki. Az 1949-ben döntési jogkört kapó Természetvédelmi Tanács 1950 és 1961 között 135 természeti értéket nyilvánított védetté hazánkban. Első tájvédelmi körzetünk a Tihanyi-félsziget lett 1952-ben. Az erdőkről 1961-ben újabb törvény rendelkezett, majd 1962-ben törvényerejű rendelettel létrehozták az Országos Természetvédelmi Hivatalt. A hazaiak közül elsőként, 1973-ban megalakított Hortobágyi Nemzeti Parkot napjainkra még kilenc újabb követte. Közülük nekünk, bajaiaknak minden bizonnyal legkedvesebb a városunk mellett

A Baja melletti erdők továbbra is a fekete gólyák költőhelyei

Régmúlt idők tanúja:
idős kocsányos tölgy Gemencen

elterülő és a közelmúltban fennállásának tízéves évfordulóját ünneplő Duna-Dráva Nemzeti Park. A szervezeti változások nyomán 1977-ben létrejött az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal,

amely az 1980-as évek végén minisztériummá szerveződött.

Erre az időszakra már (tulajdonképpen az 1950-es évektől kezdődően) a Madarak és Fák Napja sokat veszített régi fényéből és népszerűségéből, sőt nagyrészt el is felejtették, ám az ünnep az 1980-es évek második felétől új lendületet kapott. Ma hatályos törvényeink közül a természet védelméről rendelkező 1996. évi LIII. számú a 64. § (3) bekezdésében szól a Madarak és Fák Napjáról, egyben kijelölve a megünneplés pontos időpontját: „Minden év május 10-e a Madarak és Fák Napja. E nap megemlékezéseinek, rendezvényeinek a lakosság – különösen az ifjúság – természet védelme iránti elkötelezettségét kell szolgálnia.”

Az évszázados hagyomány fellevenítésének célja, hogy egyre több helyszínen rendezzenek olyan madárvédelmi programokat, játékos vetélkedőket, faültetéseket és fa örökbefogadásokat, amelyek a mai gyermekek figyelmét felhívják a természet megújuló szépségeire. Az 1900-as évek elején élők hozzánk képest sok tekintetben még egy természetközeli világban éltek.

Ám a XX. század utolsó negyedére Földünk eredeti arculata oly mértékben megváltozott, hogy felértékelődött az, ami a múltból fennmaradt. Különösen igaz ez az Európai Unióra, amelynek szinte minden szeglete az emberi haszonvétele szolgálja. A természet értékei iránt tapasztalható megnövekedett érdeklődés oka egyszerű: amíg történelmünk hajnalán a természetben az emberek települései voltak a szigetek, addig ma már kultúrtájba ágyazódik szigetként az a kevés természetszerű terület, ami őrzi a múlt változatos világát. És ez az, ami vonzza a XXI. század emberét: az érintetlen természet hangulata – varázsa. Ma már beláttuk, hogy győzelmünk a természet felett valójában csak pirruszi lehet. Ezért óvjuk környezetünk meglévő értékeit és igyekezzünk jobbá tenni mindazt, ami a múltból fennmaradt: az ehhez szükséges nevelésben, tudatformálásban ill. társadalmi aktivitásban kell továbbra is fontos szerepet kapnia a Madarak és Fák Napjához kapcsolódó kezdeményezéseknek. Ajánljuk ezt a napot a hangját hallható és fiókait nevelő madárvilágnak, illetve a virágözönbe és friss zöldbe öltözött fáknek. Hiszen: „Emberi kultúránk az erdő irtásával kezdődött és csak az erdő megvédésével maradhat fenn.” (H. Leibundgut)

Dr. Nebojszki László

A vadon hívó szava

Megjelent dr. Márton Imre új könyve. A világjáró, bajai születésű, Svédországban élő hírneves vadással és természetjáróval az élményeit tartalmazó előző könyvének (*Ki a Duna vizét itta*) megjelenésekor interjújt szerkesztettem lapunkban. Éppen öt évvel ezelőtt.

Az idei évben följegyzéseinek sorozatából napvilágot látott *A vadon hívó szava* című új könyvében ismét főleg a távoli tájakon, egyes alkalmakkor vadásztársaival együtt megélt úti és vadászkalandjait írta meg életszerűen és izgalmasan.

Márton Imre nyugdíjas állatorvos. Ifjúkorában Baja környékén kezdte erdőjárásait. Művében feleleveníti afrikai, alaskai, finnországi, lappföldi, spanyolországi, svédországi, dél-szerbiai, vörös-tengeri, különböző sivatagi, meg a kárpátoki erdőkben és más tájakon szerzett élményeit.

Az ember egyik ősi tevékenységét űzi, közben gyönyörködik a természetben, és leírásaiban megkapó képet fest szépségéről. Egészséges nosztalgiával több helyen ízesíti könyvét óhazai vadászélmé-

Márton Imre a Somogy megyei Lábodon elejtett dámbikájával

nyeivel is. Megfogalmazza, mit jelent számára a vadon:

„A vadon a Természetnek az emberiség által el nem pusztított, mérgezetlen része, ahol csend honol, ahol zavaró zaj nélkül lehet hallani a madárdalt, az erdő zúgását. A vadon az, ahol inni lehet a csörgedező patak vizéből, ahol a levegő szennyezetlen, és a hó valóban fehér. A vadon lehet őserdő, sziklás hegyek, pusztaság, sivatag, végtelen sarki hómező vagy korallzátony. Tajtékozó hegyi folyó, de tükörsima tavacska is. Ha még keresed, még megtalálod! Én kerestem és gyakran megtaláltam. Vadásztam benne, de sokszor csak csodáltam. Adott kalandokat és feledhetetlen élményeket. Sokszor elgondolkodtatott, vajon megmarad-e a következő generációk számára. Az emberiség nem mérgezi-e meg, nem pusztítja-e el, vagy a növekvő népesedés nem söpri-e el örökre? Nagyon remélem, hogy nem így történik.”

(A szerző fotóival illusztrált könyv kiadója a Nimród Alapítvány, a Nimród Vadásztársaság és a Dénes Natúr Műhely Kft. Ára 3 900 Ft. Kapható a Lord Könyvesboltban, Tóth Kálmán tér 1.)

Bánáti Tibor

Görgey Artúr (1818-1916)

„Noha az uralkodó osztályok Görgeyt reálpolitikusnak igyekeztek feltüntetni Kossuthal szemben, a haladó magyar közvélemény mindig áruónak tartotta.” (Új magyar lexikon, 1962)

A nagy visszavonulás

1849. július 11-én Klapka tábornok megkísérli, hogy a fősereggel és Komárom várórségével kivesse állásaiból Haynaut. A várparancsnok jó stratégia, azonban hadvezéri erélye nem ér fel Görgey vasakarátával. Létszámfölényben vannak az osztrákok is. A támadás összeomlik.

Mivel Kossuth korábban említett haditerve az erőket Szeged térségében kívánta összpontosítani, a négy hadtestnek indulnia kell. Ám vezér nincs. A kormány által még júniusban kinevezett főparancsnok, Mészáros Lázár hajón indult Komáromba, azonban hallván az ágyúörgést, visszafordította a gőzöst. Klapka nem hagyhatta el az őrzésére bízott erődítményt. A hadtestek tisztikara pedig egyhangúlag jelentette i, hogy bizalmuk csak Görgey Artúrban van. Nincs más megoldás: egy parasztszekerre nyalábnyi szénát vetnek, és e derékaljon ágyaznak meg a bepólyált fejű vezérnek. A zászlóaljaktól közrefogva, rekkenő júliusi hőségben és porban dőcög a szárnalmas alkotmány. A tábornok tudatát időnként sebláz rohamai homályosítják el. Tiszta óráiban azonban ítélőereje kiélesedik, hadvezéri talentuma régi fényében ragyog, és találékony elmével keresi a reménytelen helyzetből kivezető utat. A csüggedt lelkekbe pedig hitet önt a meggyőződés: a vezér parancsai katonáiért érzett mély felelősségtudatból táplálkoznak.

A Duna északi partján kell maradniuk, hiszen a jobb parton követik vonulásukat Haynau előőrsei. A tábornoszernagy hatvan ezer fős hada kétszerte erősebb a honvédségnél. Bár a katonai hírszerzés csak hézagosan működik, Görgey sejti, hogy a Vác-Miskolc vonaltól délre már jelentős orosz haderő tevékenykedik. Július 15-én eléri Vácot, és onnan kiveri az oroszokat. A Gombás-patak északi partján foglal hadállást. Lóhátra ül, és a hadszíntéren szemlét tartva úgy véli, hogy kétszeres orosz túlerővel áll szemben, ezért az áttörést nem kockáztatja meg. Alaposan téved, mert már százhuszezer főnyi orosz került elébe harmincezer létszámú seregének. Mivel egyenes irányban nem mehet le Szegedre, elképesztően merész haditervet eszel ki. Hadtesteit egy hatalmas ív mentén haladva, az oroszok háta mögött vonultatja délre. A Balassagyarmat, Losonc, Tokaj, Nyíradony,

Nagyvárad, Arad pontokon áthaladó útvonal mintegy nyolcszáz kilométert tesz ki. Veszélyes is, hiszen a főerőkhöz még fel nem zárkózott nyolcvanezer orosz északról oldalba támadhatja az előttük elsurranni kívánó négy hadtestet. Délről négyszeres, északról háromszoros túlerőtől fenyegetve kell végighaladni a halálos veszedelmet rejtő korridoron. Ráadásul sebe is elgennyesedik. Vácott a hadsereg fő kirurgusa, Markusovszky Lajos (a későbbi nagynevű sebészprofesszor) újra felnyitja és kitisztítja a sebet. Jellemző Görgeyre, hogy súlyos állapotáról konokul hallgatva, emlékirataiban mindössze ennyit jegyez fel: „Két napig szolgálatképtelen voltam.”

Bár a hosszabb ív mentén és rossz hegyi utakon vonuló magyar hadtestek negyven kilométerrel több utat tesznek meg, mint orosz üldözőik, a magyar sereg hamarabb érkezik, és elfoglalja Miskolcot. Szemléleti hiba lenne egy visszavonulást – bármilyen sikeres legyen is – diadalmenetnek feltüntetni. A kockázatos hadművelet pontos, az ellenfél reakcióit számításba vevő végrehajtása azonban éppúgy szemlélteti Görgey hadvezéri zsenialitását, mint a tavaszi hadjárat győzelmei. Miközben a magyar főserég átvágja magát a több mint hatszoros túlerő által megszállt Felvidéken, szétzilálja Paszkevicz utánpótlási vonalait és megszagatja hírláncát. Bekövetkezik az a furcsa helyzet, hogy Sass orosz tábornok negyvennyolc órás fegyverszünetet kér Görgeytől. A tényt azért ne becsüljük túl: mindössze arról van szó, hogy a lomha orosz medve szeretne közelebb férkőzni áldozatához. A visszavonulás nem menekülés jellegű.

A magyar hadtestek fegyelmezetten, rendezett harci alakzatban menetelnek. A vezér mesterien használja ki ideiglenes védelemre a Hernád és Bodrog partvonalait. A harcedzett zászlóalj (köztük a híres „vörössipkások” és Földváry Károly 9. zászlóalja) keményen visszacsapnak minden adandó alkalommal, és érzékeny veszteségeket okoznak a cári hadnak. Az egyetlen kudarc Nagy Sándor hadtestének debreceni veresége. A csatavesztés nem Görgey taktikai hibája, hanem a szép bajszú, hetyke tábornok felelőtlensége miatt következik be. Nem küld ki huszárportyákat, nem állít előőrseket, ezért a kozákok

tengersík vidéken, fényes délben, lakmározás közben ütnek rajta.

Görgey arcképének leghitelesebb vonásait egy ellenérdekelt fél tolla rajzolja meg. Mivel a fővezér a Komárom körüli harcok miatt csak késlekedve teljesíti a kormány Szeged melletti összpontosítására vonatkozó parancsát, új kormánybiztost küldenek ki mellé. Ne szépítsük a dolgot, a bizalmi ember, Bónis Sámuel, Kossuth kéme. A komisszár azonban tárgyilagos, nyitott szemű megfigyelő. A következő megjegyzések arra az időszakra vonatkoznak, mikor a vezér, fején az életveszélyes sebbel, hadtesteitől közrefogva, a visszavonulás íve mentén dőcög ekhós szekerén. „Görgey a hadseregére electricus hatással van... Görgey a hadsereg lelke” – írja Kossuthnak.

A magyar főserég teljesítménye a katonailag képzett I. Miklós cár meghökkenését is kiváltja. Paszkevicz herceghez intézett levelében a szemrehányás csodálattal keveredik. Nem érti, hogyan lehetséges, hogy azt a területet, melyet a kitűnően felszerelt, harcedzett, több mint hatszoros túlerőben lévő serege szállt meg, Görgey négy hadtestre úgy vágja át, mint kés a vaját.

A világosi mártírhadsereg teljesítményét jól érzékeltetik a nyers számadatok. A komáromi indulástól az Aradra való érkezésig huszonkilenc nap telik el. A megtett út kb. nyolcszáz kilométer. Az időből le kell vonunk négy-öt ütközetnapot, melyeken az energikusan visszacsapó Görgey megtorpanásra kényszeríti üldözőit. Vegyük még figyelembe azt, hogy a sereg jó része gyalogságból áll. Az utóvédharcok veszteségei és Nagy Sándor debreceni veresége ellenére a harmincezer fős sereg minimális létszámcsökkenéssel ér a világosi mezőre.

Mikor a nagy visszavonulás idején Görgey törzskara megállapodik Nyíradonyban, olyan esemény következik be, melyről a történetírók nagy része szemérmesen hallgat. A főhadiszállásra Szemere miniszterelnök és gróf Batthyány Kázmér külügyminiszter titkos megbízatással érkezik. A kormány – természetesen Kossuth tudtával – úgy döntött, hogy a magyar koronát a Romanov-háznak ajánlja fel. Azt tudják, hogy Görgey (egyébként a kormány előzetes biztatására és időnyerés céljából) már tárgyalat Rüdiger generálissal. A magyar hadiköveteket a lovassági tábornok – a ka-

tonai diplomácia szabályait tiszteletben tartva – bántatlanul, sőt díszes fegyverekkel megajándékozva küldte vissza. Szemere és Batthyány óvakodtak attól, hogy becses személyükön próbálják ki: az oroszok a politikusokra is kiterjesztik-e toleranciájukat. Ezért Görgey a miniszterelnök kívánságára a franciául jól beszélő Pöntenberg vezérőrnagyot és Beniczky alezre-des jelöli ki a misszióra.

A Paszkevicz főparancsnoknak címzett irat az előre sejthető szóbeli válasszal érkezik vissza. Ő katona, harcolni és nem egyezkedni jött. A politikai kérdéseket az osztrákokkal tárgyalják meg, ők az illetékesek. Szent István koronáját tehát a tábornagi csizma egy könnyed mozdulattal gurította vissza. Az európai politikai realitások területén tájékozatlan kormány azonban konokul rója monomániás köreit. Augusztus 10-én – ezúttal Kossuth közreműködésével – újabb, még önfeladóbb ajánlatot fogalmaznak. Ezt azonban a hadiesemények gyors fordulatai miatt már nem küldhetik el.

A történelem jövőbe vezető hídja természetesen nem függeszthető fel a „mi lett volna, ha” feltételezések tartókabeleire. Nyilvánvaló, hogy 1849-ben még senki sem jósolhatta meg, hogy a Solferinónál és Königgrätznél alaposan megfenyített Ferenc József 1867 után alkotmányos királyként fog uralkodni. I. Miklósról azonban már tudni lehetett, hogy a Bécsi Kongresszuson protektorátusa alá helyezett Lengyelországot megfosztotta alkotmányos jogaitól. A politikusoknak ismerniök kellett a lengyel szabadságharc 1831-es vérbefojtásának történetét is. Hogy az általános tájékozottság, megfontoltság és józan ítélőerő milyen fokban álltak azok, akik Magyarországot egy hírhedt keleti despota kancsukája alá kívánták hajtani, megítheti az olvasó.

A vádat, hogy Görgey árulást követett el, szembesítsük a számadatokba foglalt tényekkel. 1849 júniusában a szemben álló hadseregek létszám és fegyverzet adatai a következők voltak: Az osztrák sereg létszáma 177 340 fő, 629 löveg, az orosz csapatok létszáma 203 324 fő, 635 löveg, összesen 380 664 fő, 1264 löveg. A honvédsereg létszáma 172 540 fő, 510 löveg.

Az utóbbi adat magába foglalja a szervezés alatt álló, tízezres létszámú tartalék hadtestet is. Az újoncokat azonban még kézi lőfegyverekkel sem tudták felszerelni. Amennyiben a mozgó harcba bevetendő létszámot akarjuk megállapítani, le kell vonnunk a várórségek állományát. Így a magyar tábori hadsereg már a döntő összecsapások előtt is csak harmada az ellenséges armádiának.

Augusztus elején – most már a világosi fegyverletétel előtti napokban járunk – a helyzet még kedvezőtlenebb. A temesvári csatát Dembinszki és Bem elveszti, az erdélyi sereg már korábban széthullott. Az egyetlen, fegyelmét és harckésztségét megőrző egység Görgey harminckétezer fős hadserege. Ám Szegeden már korábban felrobban a nagy lőporraktár, és az oroszok elfoglalták a nagyváradi fegyvergyárat. A hadtestek municióval való ellátottságának érzékeltetésére pedig emeljük ki a világosi jegyzőkönyv két adatát. Az oroszoknak átadnak 20 395 puskát és 34 500 töltényt. Amennyiben ütközetre került volna sor, a gyalogság patronkészlete két sortűz leadására sem lett volna elegendő.

A világosi fegyverletétel

Görgey ilyen feltételek mellett nem vállalta a további harcot. Minősítése tehát a könnyűtollú történészek szerint: áruló. Fordítsuk meg azonban a kérdést. Milyen kiütközött cím illetné meg akkor, ha a győzelem vagy menekülés minden reménye nélkül a biztos halálba hajszoja harmincezer emberét?

Mint említettem, a vád mérgezett nyílát elsőként Kossuth röppenti ki. A kormányzó-elnök biblikus mennydörgésű átkai mögött nehéz a logikát és következetességet felfedezni. A tábornok pusztán annyit tett, hogy a körülmények kényszerének engedve lerakta a fegyvert. Tévedés ne essék: bizonyos volt abban, hogy a megadásért feje Salome-tálcára fog kerülni. Amnesziát a maga számára nem alkudott ki. Olvassunk bele Rüdiger tábornokhoz a kapituláció előtt küldött levelébe:

„...ma felszólítottam az ideiglenes kormányt, hogy föltétlenül köszönjön le, mint hogy további fennállása a haza jövőjét napról-napra csak mind gyászosabbá teheti. Átlátta ezt és önként leköszönt; letevén az én kezembe a legfőbb hatalmat. Ezt a körülményt én legjobb meggyőződésem szerint arra használom fel, hogy embervért kíméljek, hogy békés polgártársaimat, kiket tovább is megvédelmezni gyöngye vagyok, legalább a háború iszonyataitól megszabadítsam az által, hogy föltétlenül leteszem a fegyvert... ez most a legczélszerűbb házára nézve...”

Ő felsége a csár nagylelkűségébe vettem bizodalmamat, hogy ő annyi derék bajtársamat ...nem fogja egy bizonytalan sorsnak és nem fogja ellenségei szilaj bosszúvágyának védtelenül kiszolgáltatni. Talán elég lesz, ha egymaga leszek annak áldozatja.”

Görgey mindezek ellenére a többször idézett sommás minősítés szerint áruló. A kormány viszont, mely a nemzet legfőbb kincsét, az állami szuverenitást feltétel nélkül kiszolgáltatta volna a Romanovoknak, még feddést sem kap.

A hadvezért a gyanúsítás nyálkájával befenő indulat felkeltésében nagy szerepe van azoknak a történészeknek, akik vonatkoztatási rendszerük origójába Kossuth politikai csalhatatlanságát helyezték. Ez a történelemszemlélet aszerint osztja a piros vagy fekete pontokat a szabadságharc főszereplőinek, miként részesültek a kormányzó elnök becsülésében vagy ellenszenvében.

Kétségtelen, hogy nagy hősi eposzunk időszaka olyan korszak marad, mely a magyar szívet mindenkor a vér meleg felbuzgásával fogja hevíteni. Tény, hogy a nemzetet a lehetőségeit szinte meghaladó heroikus erőfeszítésre Kossuth lelkének szárnyalása készíti. Vitathatatlan azonban az is, hogy az európai hatalmi egyensúlyt fenntartó erők működését nem ismerte. Azok az államférfiak, akik 1849-ben a kontinens nagypolitikáját irányítják, a magyar függetlenségi harc kérdését osztrák belügynek tekintik, melybe nem óhajtanak beavatkozni. Kossuth Párizsba és Londonba küldött követei még közelébe sem jutnak a tényleges politika-csinálás köreinek.

1848 júliusában a Szemere-kormány helyzete is tarthatatlanná válik. Az önvédelmi harc erőforrásai rohamosan apadnak, az elszigetelten küzdő honvédseregek harci szelleme mélypontra süllyed, az osztrák és orosz csapatok megszállták az ország háromnegyedét. A kormány intézkedéseit már saját kreatúrája, Dembinszki altábornagy sem veszi figyelembe. Az egyetlen tekintély, melyet az orosz ellenfél tárgyaló partnernek elfogad, Görgey tábornok. A katasztrófa bekövetkezése előtti napokban nem morbid hatalomvágy fellobbanása, hanem történelmi szükségszerűség a diktátori felhatalmazás kikövetelése.

A mindössze negyvennyolc órás teljhatalmat arra használja fel, hogy a gyászos aktust a nemzet méltóságának megőrzésével bonyolítsa le. A megadás feltétel nélküli, hiszen az abszolút erőfölénnyel szemben engedményt kicsikarni nem lehet. Egy feltétele van Görgeynek: a világosi mezőn osztrák katona nem lehet jelen. Ha ugyanis a honvédszázadokat osztrák tiszték előtt hajtánák meg, ez a függetlenség harc jogosságának megtagadását jelentené. A kikötés elfogadásához Görgey rendíthetetlenül ragaszkodik. Amennyiben elutasítják, hadseregét habozás nélkül veti be egy gyilkos, végső küzdelembe. Rüdigerben és Paszkevicshben van

annyi bölcsesség, hogy a véres csatát – az osztrák fegyvertárs önértetének kárára tett engedmény árán – elkerüljék.

A fővezértől az amnesztiát Ferenc József nem tagadhatja meg. Az engedmény nem csupán a szövetségesnek kijáró gesztus, hiszen a császár halála – ezt a krimi háború rövidesen bizonyítani fogja – igen rövid hatótávolságú. Fennállt a veszély, hogy a kegyelem megtagadása esetén Paszkevics a foglyot Oroszországba kísérteti. Így Bécs a kisebb presztízsveszteség vállalására kényszerül, és Görgeyt Klagenfurtba internáltatja. Bár az osztrák tisztek a vitéz ellenfelet il-

ló respektussal fogadják, a rendőri hatóságok mindent megtesznek, hogy a száműzött életét megkeserítsék. Megtiltják, hogy bárminemű polgári pénzkereső foglalkozást vállaljon. Vagyona nincs, így családját az éhezéstől csak az mentheti meg, ha elfogadja a császár szűkmarkúan megszabott kegydíját. Hazájába csak 1867 után térhet vissza. Családi élete szerencsétlen. Házassága felbomlik, léha, könnyelmű fia viselt dolgairól a lejárt és fedezetlen váltók beérkezése tudósítja a Visegrádon meghúzó apát. A fiatalember elzüllöten, korán kiegészve, tébolydában végzi életét.

A férfi, akit a kegyetlen sors harmincegy éves korában fosztott meg attól a lehetőségtől, hogy hatalmas tehetségét nemzeti szolgálatába állíthassa, hatvanhét évvel élte túl történelemformáló szerepének nagy korszakát. A Párkák életfonalá hosszát különös, szimbolikus módon mérik ki. A szívós, acélkemény testtől május 21-én válik el e dacos, büszke lélek. Annak a napnak az évfordulóján, melynek hajnalán Buda bástyaormán kibomlott a trikolor és a Fehérvári kapu felett meglepetik a megadást jelző fehér zászlót.

Dr. Dániel József

„Boldogság látni a csillogást a szemekben...”

Interjú a frissen kitüntetett Pethőné Kővári Andreával

Magas állami kitüntetésben részesült a közelmúltban Pethőné Kővári Andrea, a bajai III. Béla Gimnázium tanára. A kiváló zenepedagógus 2006. március 13-án a Magyar Köztársaság Ezüst Érdemkeresztjét vehette át Magyar Bálint oktatási minisztertől. Ebből az alkalomból készült az itt olvasható interjú, amelyben a most jutalmazott életpálya néhány fontos momentumára derül fény. Andrea kezdetben nehezen állt kötélnek („Inkább tartok három kóruspróbát, mint hogy interjút adjak!”), ám végül a beszélgetés megszületett, és a szabadkozás ellenére kiváló mesélőként elégitette ki a kérdező és rajta keresztül az olvasók kíváncsiságát.

Mesélj először a kitüntetéséről, melyhez szerkesztőbizottságunk és olvasóink nevében is sok szeretettel gratulálunk! Kiket jutalmaznak ezzel az elismeréssel, kik kapták rajtad kívül?

Engem is meglepetésként ért a jutalom, sokáig azt sem tudtam, milyen elismerést kapok. Az átadásra a Néprajzi Múzeumban került sor; főként az oktatásügyben dolgozókat tüntettek ki: egyetemi oktatókat, iskolaigazgatókat, kollégiumi nevelőket – mintegy kétszázan kaptak ilyen elismerést. Igaz, úgy éreztem, hogy főképp idősebb, pályájuk végéhez ért vagy ahhoz közelítő pedagógusok társaságába kerültem, akik mellett én még fiatalnak éreztem magam. Ugyanakkor nagyon örülök, hogy megbecsülik a munkámat, hiszen „aktív korban” talán lendületet adhat annak folytatásához. Persze nyilván a nyugdíjasoknak is nagyon jólesett az elismerés.

Tekintsük most vissza életpályád korábbi szakaszaira! Mennyire vezetett számodra „egyenes út” a zenéhez? Volt-e nálatok

családi hagyománya a zenélésnek? Mi indított el ebbe az irányba?

Családunkban nem volt hivatásos zenész, bár a zenéhez szüleim mindketten közel álltak. Édesapám kiválóan klarinétozott, és jelentkezett is a Zeneakadémiára, de akkor úgymond „inkább mérnökökre volt szükség”, így végül a Műegyetemre került, bár a zenélést nem hagyta abba. Édesanyám pedig a Liszt-kórusban énekelt. Mégis úgy érzem, hogy zenei indításom nem annyira otthonról, mint inkább az ének-zenei általános iskolából származik. Alsó tagozatos, énektanárnőm, Petz Eszter néni bízta rám harmadikosként az első komoly feladatot: nekem kellett vezényelnem a két szőlamban éneklő kis alsós kórust. Ezt talán nem csinálhattam rosszul, mert egyre több hasonló megbízást kaptam, és én is élveztem. Aztán gyakran jár-

tam népdalversenyekre, megyei, országos fordulóra, és magánénekekre is jártam a zeneiskolába. Utólag visszatekintve szép hangom volt, de arra azért nem volt alkalmas, hogy opera- vagy magánénekesi pályára mehessek. Felvettek ugyan a Zene-művészeti Főiskola magánének szakára, de én éreztem, hogy ez nem nekem való, és eldöntöttem, hogy a jövőben inkább a „tömegekkel” szeretnék foglalkozni. A főiskolán karvezetést is tanultunk, és én ebben találtam meg az igazi örömet. Ez döntötte el a sorsomat, s végül Bálint László igazgató úr hívására kerültem a III. Béla Gimnáziumba.

Ma már szinte intézménynek számítasz a gimnáziumban, az énektanítás teljesen összefonódott a neveddel. De milyen alapokra építhetted pályakezdő pedagógusként, és mit kellett neked megteremtened?

Elég zilált alapokat örököltem. Engem még bélás diák koromban Schwalm Pálné tanított, azt követően egy ideig Pajor Márta volt az énektanár, aki jól kézben is tartotta a kórust. Az ő távozása után egy ideig óraadókkal oldották meg az énektanítást, és – bár kiváló emberek tanították a tárgyat – ez aligha vált a képzés javára. 1979-ben kerültem az iskolába, ekkor sem a tantárgy, sem a kórus nem volt biztos kezekben. A leánykart teljesen újra kellett építeni.

Az énektanítás sajátos helyzetben van és volt; bizonyos tekintetben készségi tárgynak számít, alacsony az óraszám, időnként még osztályozni sem kellett. Mi a tanítási filozófiád, miben határozta meg a célokat az ének-zene tanításában?

Elég nehéz dolog ez. Pályám kezdetén is mostohán kezelt tárgy volt az ének, de

akkor legalább mindegyik évfolyamban volt énekóra. Az alacsony óraszám meghatározza, mit tehetünk az órán. A tanterv előírásainak végrehajtásához nagyon kevés az idő, és a zene elméleti oldalának oktatásának sem sok értelme volna a fennálló keretek között. Sokkal inkább fontos lenne egy bizonyos szintű általános zenei műveltség megteremtése. Mára már ez is nagyon nehéz: a gyerekek szinte a klasszikus zene mindenfajta ismerete nélkül kerülnek gimnáziumba. Ennek pótlására a középiskolában sincs már módunk. Én azt is nagy feladatnak tartom, hogy egyáltalán elfogadtassuk a komolyzenét diákjainkkal, hogy aztán megszerethessék. Ez leginkább persze a zene művelése által lehetséges. Ezért tartom különösen fontosnak a lehetőleg minél nagyobb létszámú énekkart, mert a zenét művelő diákok sokkal könnyebben elfogadják ezt a zenei stílust, mint ha heti egy órában odaállnék bizonygatni, mekkora komponista is volt Bach vagy éppen Bartók. A muzsikával több órában foglalkozó diák talán könnyebben befogadja a komolyzenét is. Persze eleinte az énekkarosokkal sem volt könnyű; főleg, hogy elég nehéz, 20. századi kórusműveket is rendszeresen előadunk, amelyeket nem mindig szeretnek meg azonnal. Ilyenkor gyakran egy kis csali bevetésére kerül sor: egy-egy hozzájuk közelebb álló művet (pl. könnyűzenei feldolgozást) is megtanulunk, és ezeken keresztül könnyebb az út a nagyobb szakmai kihívást jelentő művek felé is. Emiatt egyébként sok támadást is kaptam szakmai körökből, hiszen a könnyűzenei és musicalfeldolgozásokat kórustalálkozókon, minősítő versenyeken is rendszeresen előadtuk. A Kodály-módszer kizárólagosságában hívő zenepedagógus-nemzedék szemében szentségtörések számított ez a nyitás a könnyebb műfajok felé, de mára úgy tűnik, sikerült az áttörés, hiszen az ország legjobb kórusai is kísérleteznek a műfajok összeházasításával. Sőt a tananyagba is beépül a jazz- vagy éppen a rockzene bizonyos fokú ismerete. Bevallom, ebben számomra is vannak fekete foltok, mert a mi képzésünknek ez a zenei világ egyáltalán nem volt része. Egyfajta kompromisszum kell a gyerekekkel az órán is, hogy az „ő zenéjük” is megjelenjen, de bevezethessük őket a komolyabb zene világába is.

A mai világban már az sem számít teljesen magától értetődőnek, hogy egy normál tantervű gimnáziumnak működő kórusa, leánykara legyen. Tevékenységnek azonban ez csak egy részét jelenti, hiszen szellemi vezetője vagy a városban és annak ha-

tárain túl is ismertséget szerzett Ad Libitum kórusnak, a Vadvirág népdalkörnek, a Bélás Singers énekegyüttesnek, hogy alkalmi produkciók felkészítéséről ne is beszéljünk. Melyik közösség hogyan született, melyik áll legközelebb a szívedhez?

Zenei értelemben hozzám a leánykari hangzás áll a legközelebb, és eleinte tartottam is egy kicsit a vegyeskar vezetésétől. Más szempontból persze mindegyik kórus nagyon kedves nekem, és egyforma intenzitással foglalkozom velük. Az Ad Libitum kórust a III. Béla Gimnáziumból kikerült, majd egyetemi-főiskolai tanulmányai befejeztével a városba visszatért fiatalok szándéka hívta életre, akik továbbra is szerettek volna közösen énekelni. Ma már nem csak bélások alkotják a vegyeskart, a kapu mindenképp számára nyitva áll, de a magját továbbra is egykori tanítványaink jelentik. Ebben a kórusban tanárok, diákok, egyetemisták énekelnek együtt, és a már számos sikeres hazai és külföldi fellépésen vagyunk túl. A néhány év óta iskolánkban működő Vadvirág népdalkör megalakítását valójában nem én kezdeményeztem. Népdalokat már régóta énekeltek, és a népdaléneklési versenyeken is rendszeresen indultak diákjaink, de önálló népdalkör alakítására én sokáig nem gondoltam. Ennek létrehozása korábbi diákunk, Simon Boglárka javaslatára történt, aki Bácsborsódon már énekel népdalkörben, és igen meggyőzően tudta előadni ezt a zenei világot. Eleinte ő vezette a népdalkört, én csak a háttérből igazgattam őket, finomítottam a hangzásukat. Csak Boglárka érettségije után vettem inkább kézbe a kórus irányítását, amelynek jelenleg Dorka lányom a diákvezetője. A népdal egészen másfajta éneklést, másfajta hangképzést kíván, mint a kórusének, amit külön meg kell tanulni, így ez is komoly szakmai kihívásnak számít.

Mire, kire vagy a legbüszkébb eddigi tanári, kórusvezetői pályafutásodból?

Inkább azokra a pillanatokra vagyok büszke, amikor beérik egy éves munka gyümölcse, és előadhatjuk azt egy-egy találkozóon. És nagyon boldog vagyok, amikor a színpadon szembenéz velem ötven lány, és látom a csillogást a szemükben. És ha végül nem is lesz tökéletes a produkció, az együttműködés öröme kárpótol az esetleges hibáért is. Ez fontosabb nekem az eredményeknél, a szakmai elismeréseknél, díjaknál is. Nagynevű tanítványom talán nincs, de mi nem is vagyunk zenetagozatos iskola. Ugyanakkor sok énektanár került ki egykori tanítványaim közül, amire természetesen szintén büszke vagyok.

(Sokan közülük ma az Ad Libitum tagjai.) Mind a bélás leánykarral, mind az Ad Libitumal sok díjat nyertünk már, de az elnyert díjak inkább nyomasztanak, hogy megtartsuk vagy túllépjük-e az elért színvonalat. Nekem sokkal többet jelent, ha régi tanítványaimmal találkozva arról mesélnek, hogy bélás éveik legszebb pillanatai közé sorolják a közös énekléseket, énekkari próbákat és a fellépéseket.

Családodban bizonyos szinten mindenki foglalkozik zenével. Mennyire téma nálatok otthon a zene, és mennyire volt egyértelmű, hogy gyermekeid is muzsikálni fognak?

Tudatosan ritkán beszélünk otthon zenéről, de miután ez a munkánk, állandóan a középpontban van. Éneklünk, gyakorolunk, műveket választunk, vitatkozunk is zenei kérdésekről a férjemmel, és a gyerekeink már ebbe a helyzetbe születtek bele. Nem erőszakoltuk őket semmiféle zene irányába, de minthogy szerették, végül mégis belesodródtak. Mindketten zeneiskolában muzsikáltak, szinte magától értetődő volt, hogy a kórusokban is énekelnek, remélem, hogy szívesen teszik. Nagyon büszke vagyok arra, hogy ma már a gyerekekkel és a férjemmel egy pódiumon tudunk muzsikálni. Dávid fiunk sok hangszerrel kipróbált, míg végül az ütőhangszereknél kötött ki, és a jövőjét is dzsesszenészként képzelem el. Ebben igyekszünk is minden segítséget megadni neki. Dorka lányunkból talán nem lesz hivatásos zenész (bár ő is több hangszeren játszik), ám ő inkább az idegen nyelvek művelésében találta meg a célját, és ennek ugyanúgy örülünk. A férjem, Pethő Attila is zenepedagógus; korábban zongoratanárként és a zeneiskola igazgatójaként tevékenykedett, mostanság pedig a tanítóképzőben tanít, „mellesleg” pedig ő az Ad Libitum kórus elnöke, menedzsere és mindenese, aki minden olyan háttérmunkát elvégez, amire én sokkal kevésbé vagyok alkalmas. Ez legalább annyira fontos része a működésünknek, mint a repertoár összeállítása és betanítása.

Egy zenetanár milyen szemmel figyeli napjaink zenei produkcióit, mi a véleményed korunk divatos zenéiről?

Elég szigorú vagyok velük szemben. Az ember hajlamos azt hinni, hogy mindenki tud énekelni. Pedig ez is szakma, amit sok év tanulás és gyakorlás után lehet magas szinten elsajátítani. Manapság gyakran látjuk azt, hogy kevés munkával is lehet sikereket aratni a szórakoztatóiparban is. A gyerekeknek nehéz elmagyarázni, hogy célszerű a zene elméleti, hangszerelési

alapjait is megtanulni ahhoz, hogy értékes produkció szülessen. Nagyon kevés igé-nyes hangszerelésű együest ismerek, per-sze nem is csoda ez egy olyan világban, ahol zenét számítógépen, hangszeres tudás nélkül is elő lehet állítani. Mindenesetre számomra az az értékes zene, ahol a pro-

dukció mögött komoly hangszeres kép-zettség van.

Milyen terveid vannak pályád továbbí-pályádon, illetve van-e hiányérzeted az ed-digivel kapcsolatban?

Állandó hiányérzetek küszködöm. Sok dolgot szeretnék kipróbálni, aminek semmi

köze sincs a zenéhez (szövé, agyagozás, kertás), de amire nincs időm. Zenepeda-gógusként pedig nagyon szeretnék megta-nulni néhány hangszeren, pl. szaxofonozni – legalábbis a tegnap látott dzsesszkonzert hatására most így érzem.

M. J.

Az első úszóiskola Baján

„Egy úszó iskolának felállítására szükségesnek javallatván...”

Az élővíz közelében élő emberek köré-ben a „vízen járás”, illetve az úzás tudomá-nya régen apáról fiúra, nagyapáról unokára szállt. Az intézményesített úzásoktatás gondolata Magyarországon a reformkorban bontakozott ki, és az egész 19. században folyamatosan nyíltak a Duna partján a kül-lönféle katonai és polgári úzóiskolák. Az úzásoktatás puhafa rudakból összeácsolt, keretszerű „medencében” folyt, melyet a folyóparton lehorgonyoztak. A szerkezetet minden ősszel elbontották, majd a követke-ző tavasszal újraépítették.

Baján először 1843. máj. 20-án rögzítet-ték a tanácsi jegyzőkönyvben, hogy: „A vízen való járatlanság – gyászos következményei – többször, s’ számos alkalommal – nem egy szerencsétlenül teljesültek – ezért is, de gyengébb idegzetű gyermekek egészsége – s’ erősítése tekintetéből, – egy úzó iskolának felállítására szükségesnek javallatván. E valóban hasznos intézet fel-állítására kedvesen vétetnék részint a’ köz élet-ben szükséges úzás tudomány megbecsül-hetlen haszna, – részint egészségi szempont-ból – részint pedig számtalan gyászos ese-mények elmellőzése tekintetéből (...)” A tervek elkészítésével Novák József és Eder János ácsmestereket bízták meg.

A város honatyái 1843. június 25-én már arról értekeztek, hogy az úzóiskola felállít-ásának költségeit ki fedezze. Ezzel kapcso-latban az alábbiakat olvashatjuk: „némel-lyek magán vállalkozókra részvények mel-lett biztatni indítványozzák, mások ellenben ezt roszalván, a Város közös költségén fel-állítani javallák.” A következő hónapban, jú-lius 7-én végül úgy határoztak, hogy „a na-gyobb költségek kímélése, s’ az úzó iskola jövedelmének kitudása tekintetéből” elő-ször ideiglenes úzóiskolát kell felállítani.

Az 1844. év elején Athanaczkovits Gábor és Kőműves Mihály külső tanácsstagok elő-adták „az úzó iskolai intézet” jövedelmé-nek kezeléséről szóló hivatalos tudósítasu-kat, amely szerint: „a le vonandók le vonása után mint fölösleg marad a honni pénztárba

bé helyezendő 11 pengő forint 33 xr.” Az április 26-i tanácsgyűlésen „Szóba hozattván az úzó oskolának ez évben milly terv szerénti fel állítása, arra valo nézve határozatá lón: hogy előbb az annak fel állítására meg kívántato költségek szá-mítassanak fel.”

Május 11-én már „Előmutattván az úzó oskola fel állítására készített tervek, mellyek közül Frei építő mester által készített terv leg czélszerűbbnek találtatván, a szerént leend ez évben az úzó oskola fel állítandó. Egyébb eránt az e munkárai fel ügyellet, va-lamint az egészhez meg kívántato fának vé-tele ...” – néhány tanácsstagra hárult.

A faszervezet összeállításához szüksé-ges nyersanyagok beszerzése mellett az építmény kikötésére szolgáló láncc megvá-sárlása is a tanácsstagok feladata volt. Az 1844. augusztus 22-i bejegyzésnél azt ol-vashatjuk, hogy „Az úzó oskolához egy lánccnak – melly kikötésére szolgáland – vétele szükségesnek találtatván (...)”. 1844. szeptember 9-én a tanácsstagok már jelentették is, hogy: „meg bizatásukhoz képpes az úzó oskola ki kötésére alkal-matos lánccot pengő 53 forint 49 3/5 xron vettek légyen; mellynek árát a honni pénztárba ki rendeltetni kéri”.

Az intézmény a befektetett költségek mellett meghozta gyümölcsét. Az 1844-es évben az úzás tanításból befolyt tiszta jö-vedelem 116 pengő 19 krajcár volt, 1846-ban pedig már 152 forint 2 1/2 krajcár.

A források segítségével néhány érdekes dologra is fényt deríthetünk. Például, hogy a korabeli városvezetés minden értéktelen-nek tűnő tárgyból pénzzagot kovácsolt. Kőműves Mihály tanácsnok úr 1847. okt. 30-i jelentése szerint az „Úzó iskolai al-kotmányt tartó – alsó fenyő fák” elrothad-tak, ezért nyilvános árverésen kell túladni rajtuk. A faszervezetből „a’ vas szegek ki-vétetvén – jövőre is használandók...” – tudtuk meg a nótárius feljegyzéséből.

Szóljunk néhány szót a Baján oktató úzó mesterekről. Munkájukat minden ta-

vasszal, május 15-én kezdték és a nyár el-múlásával a „komorabb idők” eljövételéig végezték. Az 1844. áprilisi tanácsgyűlésen Kratzl Józsefet választották úzó mesternek. „Fel olvastattak Kratzl József úzó mesternek eddigi viseletéről, s’ úzásbani ügyességéről szóló bizonyítványai.

Melleyekkel betsületes s’ jó maga visele-tét, úgy az úzásbani jártasságát s’ ügye-ségét ki tüntetvén, úzó mesternek bé vé-tetett olly meg jegyzéssel: hogy fizetése e folyó év majus hónap 15-én kezdve, az egész nyár által hónaponként 16 pengő fo-rint leend.” A következő évben (1845. ápr. 17.) az úzó mesteri szolgálat elnyeréséért folyamodók közül „Kis János úzó mester hónaponként nyerendő 16 pengő forinti fi-zetés mellett meg választatván, ebéli fi-ze-tése, valamint az úzásbani tanítások e fol-yó évi majus hó 15-étől kezdetét veendik, s’ tartand a komorabb idők be következté-ig; mi a folyamodóval hozzá leendő alkal-mazás végett tudatni rendeltetett.”

Mellékesen jegyzem meg, hogy ilyen vízparti úzóiskolában tanult Hajós Alfréd is, az újkori olimpiai játékok első magyar győztese, aki gyerekkora első „szárnypró-bálgatásaira” így emlékezett vissza: „Még négy éves sem voltam, igen, 1882 nyarán apám levitt az akkor épülő új Országház előtt horgonyzó dunai uszodába és rábizott Ruzich János úzó mesterre. Nagyszakállú és olasz-szlovén származású volt, még er-re is emlékszem. Nem lehetett rossz az ok-tatási módszere, meg talán én sem voltam nagyon ügyetlen, mert másfél hónapi ki-tartó gyakorlás után már szabadon tem-póztam.” (Hajós Alfréd: Így lettem olimpi-ai bajnok. Bp., 1956.)

Egy fontos dologról egy esetben sem szólnak a források. Nevezetesen arról, hogy a szóbeszéd tárgyát képező bajai úzóiskola melyik folyón, a Dunán, avagy a Sugovicán működött-e. Csak feltételez-hetjük, hogy a városon átfolyó Sugovicán folyt a tanítás.

Kothencz Kelemen

Egy kép, egy történet

A polgári kezdeményezések felerősödése az elmúlt másfél-két évtizedben jótékony hatással volt városunk kulturális életére. A baráti szálakon szerveződő kiállítások, koncertek, ismeretterjesztő előadások feltétlenül színesebbé tették a programkínálatot. Számos értékes alkotással ismerkedhetett meg ezáltal a bajai közönség.

Erre egy újabb jó példa Szajkó István vajdasági származású festőművész színvonalas bemutatkozó kiállítása volt februárban a József Attila Művelődési Központ és Ifjúsági Házban. A nagy érdeklődést kiváltó rendezvény egy művészetpártoló bajai orvos házaspár, dr. Csupity Magdolna és dr. Juhász Gábor segítségével, hatékony közreműködésével valósult meg. Természetesen baráti szálakon...

A kiállítás fő helyére került *Három tenor* című festménynek ez volt az ősbemutatója. A művészetek történetében ritkaságnak számító hármas portré szereplőiről és a mű megszületésének körülményeiről kérdeztem bajai látogatásakor Szajkó Istvánt.

„A képnek eredetileg a *Lókúti ének* címet adtam, amit Árokszállási Károly barátom megnyitó beszédében – elég találóan – egyszerűen átkeresztelt és Három tenorként ajánlott a megjelentek figyelmébe. Nekem tetszik, és most már lehet, hogy így is marad... Persze hozzáképzelve a vastag idézőjeleket.

A portré, mint műfaj, jelentős részét képezi munkásságomnak, de mégsem készül mindennap. Ilyen hármas portré pedig csak egészen kivételes alkalomból. Amikor Penovác Endre barátom – szintén festőművész – Lókúton (Veszprém melletti kis sváb falu – a szerk.) bejött a műtermembe, meglátta, döbbenetesen kérdezte: hát ez meg micsoda? Valóban látszott arcán a rácsodálkozás, miközben megjegyezte, hogy lehetne ez egy sorozat nyitó darabja is.

Maga a mű könnyen megszületett, hiszen sok portrét festettem már előtte, de a végeredmény engemet is kellemesen meglepett. Miért? Azért, mert a figurák énekelnek a képen, és ez nem várt összhatást eredményezett.

Álmaimban általában jó képeket látok, de ezek mind művésztársaim alkotásai. Kétségbeeséssel, irigységgel párosul álombeli tehetetlenségem, hogy ezeket a jó képeket miért nem én csináltam? Úgy érzem ilyenkor mindig, hogy lemaradásban vagyok saját műveimmel... Annál jobb érzés azonban reggel tette kész felkészültséggel felébredni, és rögtön munká-

hoz látni. Így festettem meg például kerékpáros sorozatomat.

A *Három tenor* is álomból született. Csakhogy most mozgó képet álmodtam, ami azonban mégsem film volt. És persze jöttek a szokásos kételyek, hogy hogyan mozdul meg a kép. Végül mégis minden könnyen megvalósult azáltal, hogy énekelnek az alakok. Sőt, a kép közepén látható tangóharmonika – melynek fújtatója csupa ritmus, dinamika – még tovább fokozza a festmény mozgalmasságát.

A kép alapélményét egyébként az adta, hogy meglátogattak Lókúton a barátaim. Jól éreztük magunkat, énekelünk, előkerült a harmonika, és közben valaki mindig fényképezett is. Gáborék (dr. Juhász Gábor bajai orvos – a szerk.) később elküldték nekem ezeket a fotókat. Nagyon tetszetek, és ahogy nézegettem a képeket, már elkezdtem komponálni. Olyan, mint amilyen a festmény lett, természetesen egy sem volt közöttük. A festés azért ment könnyen, mert ez a portrékészítés leghálásabb formája, ugyanis nincs semmiféle kötöttség vagy elvárás. Nem megrendelésre készül, hanem az ember saját öröme, és mertem remélni, hogy barátaim öröme is.

A festményen szereplő alakok: Karcsi (Árokszállási Károly, Szabadka – a szerk.), Gábor és jómagam. Karcsi barátomról már készítettem egy portrét húsz-egynéhány évvel ezelőtt, Gáborról mindig is szerettem volna. Úgy gondolom, hogy ez a hármas portré most elsősorban az ő portréja, mert rajta van a hangsúly. De ezt én is csak ak-

kor vettem észre, amikor befejeztem a festést, és megtekinttem a művet. Nem szándékosan, de vele, úgy látszik, mégis többet foglalkoztam. Az ő alakja mintha ellenpontozná a másik két figurát, amelyek kicsit elmosódtak.

Ez a találkozás meg a fényképezkedés 2004-ben történt, a festmény viszont csak 2005 végére készült el. Amikor elterveztük a bajai kiállítást, akkor szinte kínálta magát, hogy a bemutatásra kerülő anyagnak része legyen. Sőt, a fő képe legyen! Ezért került a meghívóra is. Még a festmény szereplőinek is meglepetést okozott, mert nem tudtak a készülő műről semmit.

Azt már említettem, hogy ritkán fest az ember portrét. Az viszont egészen kivételes pillanat, hogy mind a három modell együtt van jelen a róluk készült kép bemutatóján. Itt, Baján ez megtörtént: így a megnyitó ünnepség szép számú közönsége összehasonlíthatta a modelleket az őket ábrázoló festménnyel...”

Schmidt Antal

Tájékoztatjuk Olvasóinkat, hogy Vinkovics Antal emlékiratának és Felső Barnabás A magyar mint halásznemzet című írásának helyszüke miatt most kimaradt folytatását következő számunkban közöljük.

Tízéves a Duna-Dráva Nemzeti Park

1996 áprilisában, 49473 ha területen megalakult hazánk hatodik nemzeti parkja. Az alapító ünnepséget Szentborbás hátrában rendezték meg. Érdekes egybesés, hogy a Duna-Dráva Nemzeti Park nem csak korát, hanem területnagyságát tekintve is hatodik: ebből a szempontból a Hortobágyi, a Duna-Ipoly, a Balaton-felvidéki, a Kiskunsági, és a Körös-Maros Nemzeti Park előzi meg. Az elmúlt évtized természetvédelmi erőfeszítéseinek figyelemreméltó eredménye, hogy ma már tíz nemzeti parkunk van.

Sokan felteszik a kérdést: miért fontos mindez? A nemzeti park a védett természeti területek legrangosabb kategóriája. Védetté nyilvánításra csak abban az esetben kerül sor, ha egy különösen jelentős és veszélyeztetett természeti terület megőrzése kiemelt védelmet igényel. A Nemzetközi Természetvédelmi Unió (IUCN) ajánlása szerint a védetté nyilvánított terület akkor nemzeti park, ha megfelel bizonyos kritériumoknak. Például a védelem célja az ökológiai rendszerek megóvása és a kikapcsolódás lehetőségének biztosítása.

A Duna-Dráva Nemzeti Park legértékesebb területei korábban is védettséget élveztek: Gemenc, Béda-Karapancsa, a Szaporcai Ó-Dráva meder, Barcsi Borókás, Zákány-Órtilos fontos szerepet töltött be a tájvédelmi körzetek, illetve természetvédelmi területek hálózatában. A védelem kiterjesztése az összekötő sávokra kézenfekvő volt. A nemzeti park lényegében a két folyóra épülő ökológiai rendszert védi. Közismert azonban, hogy a Dráva részben Horvátország területén kanyarog, sőt ott található a Dunával, ezért határon túlnyúló nemzeti park lenne természetes. Ezt a célt, amely a Fertő-Hanság Nemzeti Park esetében megvalósult, itt nem sikerült elérni.

A Duna-Dráva Nemzeti Park egyik sajátossága, hogy igazgatási központja meglehetősen távol, a Mecsek déli lejtőjén, a pécsi Tettyén található. Ez a körülmény a természetvédelmi hatóságok korábbi szervezeti rendjének öröksége, ugyanis a jogelőd Dél-Dunántúli Természetvédelmi Igazgatóság nem csak (és talán nem is elsősorban) a leendő nemzeti parki területek, hanem lényegében Baranya, Somogy és Tolna megye felügyeleti és kezelési feladatait is ellátta.

Az évfordulót legméltóbban úgy ünnepelhetjük, ha áttekinthetjük a védett terület természeti értékeit.

A Nemzeti Parkban a hőmérséklet és csapadék kedvező mennyisége és eloszlása, a talaj- és vízviszonyok a növényzet gazdag kifejlődését teszi lehetővé. A bőséges táplálékkínálat, a sokszínű vegetáció által tagolt élőhely-rendszer változatos állatvilág életfeltételeit biztosítja.

A Duna és Dráva, valamint a természetes úton lefűződött, vagy a folyószabályozások során keletkezett holtágak, morotvák és kisebb ártéri tavak jellegzetes, vízhez kötött élővilággal rendelkeznek. A Dráva viszonylag tiszta, oxigéndús vízében számos tegzes-faj lárvái tudnak kifejlődni. Különösen nevezetes a *Platyphylax frauenfeldi*, melynek világgállománya kerülhetne veszélybe, ha a folyó vízének természeti állapotát nem tudnánk megőrizni. Ugyanitt él a vízszennyeződésre érzékeny sárgás szitakötő (*Gomphus flavipes*) és (hazánkban csak itt) az *Amphimelania* hollandi csiga. A fokozottan védett halfajok közül mindkét folyó nemzeti parki szakaszán előfordul a dunai ingola (*Eudontomyzon mariae*), magyar bucó (*Zingel zingel*), német bucó (*Zingel streber*), csak a Drávában, illetve holtágaiban a lápi póc (*Umbra krameri*) és a galóca (*Hucho hucho*). A halállomány fenntartásához fontos többféle vízi lélettér, az ikrázó helyek, a táplálékbázis (plankton-rákok, árvaszűnyeg-lárvák, stb.) jelenléte. Érdemes megemlíteni, hogy a víz a növények magját, termését, továbbá egyéb terjesztő szerveit magával sodorja, és így nagy távolságban történő megtelepedésüket is lehetővé teszi. Így juthatott el a csipkeharaszt (*Selaginella helvetica*) az Alpokból a Dráva-menti üledékekre. Folyóink a flóra és fauna szempontjából egyaránt „folyosóként” működnek.

A folyóvízi oldalazó erózió által képződött partfalakban költ a parti fecske és a gyurgyalag.

A magaspart alján fakadó források környékén, több helyen keserű kakukktormás forrásgyep (*Cardaminetum amarae*) alakult ki, érdekes tegzesfaunával: *Plectrocnemia conspersa*, *Lype reducta*, *Crunoecia irrorata*, *Beraea pullata*, *Ernodes articularis*, *Helicopsyche bacescui*, utóbbinak ez az egyetlen magyarországi előfordulási helye. Az elvezető csatornáknál helyenként a hazánkban megritkult vízitorma (*Nasturtium officinale*) állományai tanulmányozhatók.

A holtágak vize nyugodtabb képet mutat. A lebegő hínár alkotója a sekélyebb részekben a rucaöröm (*Salvinia natans*) és a

békaturaj (*Hydrocharis morsus-ranae*). A közönséges rence (*Utricularia vulgaris*) sallangos levelein található tömlőcskék segítségével apró állatokat ejt csapdába. Tápanyagban feldúsult vizekben állományalkotó a kolokán (*Stratiotes aloides*). Kezdetben gyökerező levélrózsái később elszabadulnak.

A gyökerező hínárban hatalmas, kerek, a víz színén úszó leveleivel társulásalkotó a fehér tündérrózsa (*Nymphaea alba*), gyakran a sárga szirmú tavirózsával (*Nuphar lutea*) együtt. Ugyancsak sárga virágszöveget képez nyáron a tündérfátyol (*Nymphoides peltata*). Melegkori maradványnövényünk, a sulyom (*Trapa natans*) helyenként állományokat alkot. Sajátos, rombusz alakú levelei egymást mozaikszerűen kiegészítve borítják a vízfelszínt, így hatékonyan gyűjtik össze a fotoszintézishez nélkülözhetetlen napfényt. Sekély vízű, iszapos helyek lakói a vízboglárkák (*Batrachium* spp.), a víziló-fark (*Hippuris vulgaris*), valamint a mételyfű (*Marsilea quadrifolia*), ez a különleges, sporokarpiumos vízipáfrány.

A holtágak kiváló élőhelyet nyújtanak a gémféléknek (kis- és nagyköcsag, vörös gémm, bakcsó, ritkán kanalas gémm, gyakoribb a sötét gémm) és sirályoknak.

Értekes, tiszta vízű élőhelyek a Dráva-menti kavicsbánya-tavak, amelyeknél egyebek között a *Holocentropus dubius* tegzes moly, füstös szitakötő (*Leucorrhinia caudalis*), és nagy aca (*Aeschna grandis*) is megtalálható.

A tavak, holtágak feltöltődése során mocsári-lápi növényzet, nádasok és magassósok fejlődnek. Gyakori állományalkotó (Gemencen is) a parti sás (*Carex riparia*) és az éles sás (*Carex gracilis*). Kevésbé áramló vizet jelez a mocsári sás (*Carex acutiformis*). A zombéksás (*Carex elata*) által alkotott növénytársulás különös hangulatú, a magyar tájra egykor igen jellemző, zombékokra és semlyékekre tagolt természeti képződményt hoz létre. Ez már kifejezetten pangó vízben fejlődik. Egyik állományában megtalálható a Magyarországon csak néhány helyen előforduló, védett gyapjasmagvú sás (*Carex lasiocarpa*). Gyakoribb és néhol önállóan is állományalkotó a hólyagos sás (*Carex vesicaria*). Kisebb foltokban akadhatunk rá egy Berzence környéki réten a hűvösebb klímájú, északi és hegyvidéki tájakon elterjedt csőrös sásra (*Carex rostrata*).

Ritkább zombékképző faj a nagy termeltű bugás sás (*Carex paniculata*) és a jóval

kisebb, karcsúbb, már láprétekhez közelítő rostostövű sás (*Carex appropinquata*).

Egyes helyeken, a Dráva mentén tömegesen él a melegkori maradvány bördös borgyökér (*Oenanthe fistulosa*). A villás sás (*Carex pseudocyperus*) a nádasokra jellemző növényekkel, így helyenként a védett nádi boglárkával (*Ranunculus lingua*) együtt nő. Leggyakrabban virágkákán (*Butomus umbellatus*) táplálkozik a nagy tűzlepke (*Thersamonia dispar*). Lápi jellegű nádasokban megjelenik a tőzgepáfrány (*Thelypteris palustris*, a bédai részen úszó szigeteket alkot) és a lápi csalán (*Urtica kioviensis*).

A nádasok fészkelő madara egyebek között a barna rétihéja (*Circus aeruginosus*) és a nagyköcsag (*Egretta alba*), valamint hazánk egyetlen költő vadlúd faja, a nyári lúd (*Anser anser*). Ezek a fajok elsősorban az előző évi, avas nádoltokat részesítik előnyben.

A Dráva jellegzetes képződményei a zátonyszigetek. A folyó rengeteg hordalékot hoz magával az Alpokból, amelyet gyors sodrása ellenére sem tud maradéktalanul elszállítani. Az így képződött zátonyok azonban nem véglegesek, folyamatosan épülnek és pusztulnak, ezáltal helyüket is változtatják. Jellegzetes élőhelyei a pionír növényzetnek: az állandó átalakulás miatt a szukcesszió nem tud nagyobb mértékben előrehaladni. A csigolyafűz (*Salix purpurea*) cserjés-bozótos állománya alakul ki, de helyenként a parti fűz (*Salix eleagnos*) társaságában megtalálható itt a hazánkban néha már kihaltaként vélt csermelyciprus (*Myricaria germanica*) is. A hordalék akkumulációjából származó kavicspadok a parti madarak (billegető cankó, kis lile, kis csér) élőhelyei.

A folyók útját a meder szegélyén ligeterdők (galériaerdők) kísérik. A vízborítás tartamának, az elöntések gyakoriságának megfelelően egymást követő zónákban bokorfüzesek, fűz-, nyárligetek, majd keményfaligetek, vagyis tölgy-kőris-szil ligeterdők következnek. Ezek a társulások némileg módosult formában felismerhetők még a lefűződött holtágak mentén is. A legnagyobb kiterjedésű hullámtéri erdőség Gemencen maradt fenn, bár ennek nagy részét az erdészeti művelés származékdölgé alakította át. Vízparti bokorfüzesekben él az Európában is erősen veszélyeztetett, védett magyar színjátszólepke (*Apatura metis*). Fűzhöz kötődik a gyakoribb atalanta lepke (*Vanessa atalanta*) és a kis színjátszólepke (*Apatura ilia*) is. A folyóparti füzesek (fűz- és nyárligetek) lakója legnagyobb övesbaglyunk, a kéköves bagoly (*Catocala fraxini*).

A fűzligetek, melyek a fehér fűz (*Salix alba*) ezüstös lombzatáról messziről felismerhetők, tavasszal rendszerint víz alá kerülnek. Jellemző növényük a nyári tőzike (*Leucojum aestivum*), amely tömeges virágzaskor festői látványt nyújt. Akárcsak rokona, a tavaszi tőzike (*Leucojum vernum*), de utóbbi elsősorban a keményfaligetek ékessége. Ez utóbbiak már bonyolultabb, többszintes erdők, melyeket ritkábban önt el az árvíz. Lombkoronaszintjüket kocsányos tölgy, magyar kőris, vénicszil, mezei szil, stb. alkotja (helyenként gyertyános-kocsányos tölgyesek csatlakoznak hozzájuk). A kora tavaszi kedvező fényviszonyokat gazdag geofiton aszpektus használja ki. Itt nő a dunai és nyugati csillagvirág (*Scilla vindobonensis*, *S. drunensis*), a berki szellőrózsa (*Anemone nemorosa*, csak a Drávánál), valamint a kockás liliom (*Fritillaria meleagris*). Jellegzetes lián a ligeti szőlő (*Vitis sylvestris*). Több orchideafaj közt talán legjellemzőbb a békakonty (*Listera ovata*) előfordulása. Védett sásfaj ritkás fűzérkéivel, éréskor földre terülő virágzataival a borostás sás (*Carex strigosa*). A kányabangita (*Viburnum opulus*) nyár vége felé piros bogyóival tűnik fel. A Dunamenti ligeterdők endemikus faja a fekete galagonya (*Crataegus nigra*). Az egybibés galagonyával alkotott hibridje is előfordul. A hibridizálódás veszélyeztetheti is a faj fennmaradását. Ugyancsak a dunai keményfaligetekben gyakori a zöldes sarkvirág (*Platanthera clorantha*), továbbá nyíltabb részekben, erdőszéleken a fürtös gyűrűvirág (*Carpesium abrotanoides*). Sajátos, ősi tulajdonságokat mutató páfrány a kígyónyelv (*Ophioglossum vulgatum*), melynek levele meddő, zöld és fűzérserű, spóratermő, barnás részre különül. Különleges értéket képviselnek az ártéren itt-ott felbukkanó, festői látványt nyújtó (főleg kocsányos tölgy) famatuzsálemek. Alacsonyabb szinten helyenként nyárligetek alakultak ki, a védett fajok közül ezekben is előfordul a nyári tőzike és a ligeti szőlő, helyenként tömeges a téli zsurló (*Equisetum hyemale*).

A keményfaligetek lepkéi között fontos, védett faj a diszes tarkalepke (*Euphydryas maturna*), valamint a kis Apolló-lepke (*Parnassius mnemosyne*). Égerligetek faja a nyírfa púposzövő (*Pheosia gnoma*) és a tarkaszövő (*Endromys versicolora*). Égerligetekben, gyertyános-tölgyesekben él a Coenotephria sagittata (araszoló), gyertyános-tölgyesek védett faja a sápadt szemeslepke (*Lopinga achine*) és a kis fehérsávospap (Neptis sappho).

Zavartalan, idős tölgyesekben rakja fészket a fekete gólya (*Ciconia nigra*). Elsősorban itt fészkel egyebek között a réti sas (*Haliaeetus albicilla*, legsűrűbb hazai állománya a Nemzeti Park területén él), a barna kánya (*Milvus migrans*) és a holló (*Corvus corax*).

Ezek az erdők kiváló élőhelyet nyújtanak a nagyvad állomány, így a gímszarvas számára is.

Az egykori ligeterdők irtása nyomán (ecsetpázsitos, réti csenkeszes, sédbúzás, franciaperjés, vörös csenkeszes, stb.) mocsár- és kaszálóréttek jöttek létre, melyeket kaszálással vagy legeltetéssel tartottak fenn. A kockás liliom (*Fritillaria meleagris*), eredetileg a keményfaligetek jellemző faja, de ma legszebb állományait a helyükön kialakult mocsárréteken találjuk. Ugyanígy a nyári tőzike (*Leucojum aestivum*) is áttekered a fűzligetektől a környező nedves rétekre. Hasonló élőhelyeken fordul elő díszes virágaival a réti iszalag (*Clematis integrifolia*) Elsősorban a folyótól távolabb eső állományaikban akadhatunk rá a tavasz végén virágzó szibériai nőszirmra (*Iris sibirica*), amelyet újabban a kölkedi Nagy-réten is sikerült felfedezni. Hasonló helyeken gyakori az őszi vérfű (*Sanguisorba officinalis*). Néhol összefüggő állományokat alkot a csermely aszat (*Cirsium rivulare*). Jellemző orchideafélék a mocsári kosbor (*Orchis laxiflora*, ennek alfaja, a pompás kosbor, ssp. *elegans* is), valamint a hússzínű ujjaskosbor (*Dactylorhiza incarnata*). Gyékényesnél nő a nyúlank madártej (*Ornithogalum pyramidale*). A nedves réteken több ritka, vagy védett lepkéfaj él, így a vérfű boglárka (*Maculinea teleius*), zanótboglárka (*M. nausithous*), havasi tűzlepke (*Palaeo-chrysophanus hippothoe*), nagy tűzlepke (*Thersamonia dispar*), valamint a hazai nappalilepke-fauna új tagjaként nemrég felfedezett *Leptidea reali* (a mustárlépkéhez hasonló, 1988-ban elkülönített faj). Mezofil (főként vöröscsenkeszes) kaszálóréttekre jellemző a nagy mályvaaraszoló (*Larentia clavaria*).

A nedves rétek ritka, fokozottan védett, költő madárfaja a haris (*Crex crex*).

A mocsárrétek, mivel potenciálisan erdővegetáció helyén találhatók, csak emberi beavatkozással tarthatók fenn. Ennek célszerű módja elsősorban a megfelelő időpontban elvégzett kaszálás.

A folyótól távolabb elhelyezkedő mélyebb fekvésű területeken pangóvízes, oxigénben szegény, de ugyanakkor tápanyagban gazdag körülmények láperdők kialakulásának kedveztek. A fűzlápok a hamvas fűz (*Salix cinerea*) gömbölyű csoportjaival egy korai, az égerlápok az enyves éger

(*Alnus glutinosa*) és néha a magyar kőris (*Fraxinus angustifolia* ssp. *hungarica*) részvételével egy későbbi, fajgazdagabb szukcessziós stádiumot képviselnek. Jellemző fajaik közt több védett páfrányfaj mellett megtaláljuk a ritka tarajos pajzszikát (*Dryopteris cristata*), a kúszó csalánt (*Urtica kioviensis*), valamint a békaliliomot (*Hottonia palustris*). Jellegzetes, ritka cserje a rózsafélék családjába tartozó, virágzaskor feltűnő fűzlevelű gyöngyvesző (*Spiraea salicifolia*). A Kárpát-medencében csak a nemzeti park területén, Darány környékén fordul elő egy ősi típusú páfrány, a királyharaszt (*Osmunda regalis*). A jellegzetes égerlábakon, szélvédett, párás helyeken néha tőzegmoha fajok (főként *Sphagnum palustre*) is megtelepszenek, ha az aljzat mészből szegény, savanyú kémhatású. Valódi tőzegmohalápok azonban a Nemzeti Park területén nincsenek. Ahol a felszíni vízborítás a nyár második felében visszahúzódik, a hazánkban csak néhány helyen előforduló gázló (*Hydrocotyle vulgaris*), valamint tóalma (*Ludwigia palustris*) is megtalálja életfeltételeit. Láperdők jellemző helyén az *Oxytelus fulvipes*. Égerligetek-égerlápok számos nagylepke faja közül ritkább a védett apáca púposszövő (*Furcula bicuspis*), láperdei karcsúbagoly (*Polypogon gryphalis*) és erdei nádibagoly (*Phragmatiphila nexa*). Fűzlevelű gyöngyveszőn fejlődik a nagy fehérsávospapírpóka (*Neptis rivularis*). Savanyú lápokon él több ritka, jégkori reliktnak tekintett csikbogar faj: *Hydroporus umbrosus*, *H. melanocephalus*, *H. melanarius*, *H. notatus*, *Agabus subtilis*. Nagyon jellegzetes tegzes fajok is megtalálhatók itt (*Trichostegia minor*, *Limnophilus stigma*, *Anabolia brevipennis*, *Rhadicoleptus alpestris*). Lápok lakója az igen ritka *Hygrolycosa rubrofasciata* farkaspóka.

Belső-Somogy savanyú homokján mészkéregű vegetáció fejlődött ki. A száraz bukkahátakon kialakult ezüstperjés-magyar csenkeszes homoki gyepeknek ma már a Nemzeti Park területén is csak töredékeit találjuk, mert nagy részüket erőltetett és sokszor hiábavaló erdősítésekkel tönkretették. Itt fordul elő a védett fekete kökörtű (*Pulsatilla pratensis* ssp. *nigricans*) is. Megtalálható e gyepekben egy keskeny, tompás sallangokra osztott levelű ernyős, a homoki kocsord (*Peucedanum arenarium*), valamint a mészkéregű gyepekre jellemző kékcillag (*Jasione montana*), szőrű (*Nardus stricta*), homoki véreslapu (*Hypochoeris radicata*), stb. Egy keresztesvirágú, kanál-szerű becőkéjú növény, a rejtőke (*Teesdalia nudicaulis*) csak Belső-Somogy déli részén fordul elő Magyarországon. A homoki gye-

pekben élő több hangyaleső faj között különösen jelentős a *Myrmeleon bore*. A bolygatás hatására létrejött nyílt homokfel-színek számos ritka fullánkös hártvászárnyúnak adnak otthont. Itt él a védett pompás fémdarázs (*Parnopes grandior*), továbbá *Smicromyrme viduata* (pókhangya), *Ammophila terminata mocsaryi* (kaparó-darázs), *Mocsáry-sáskaölő* (*Tachysphex mocsaryi*), *Tachytes obtoletus* (sáskaron-tó), *Oxybelus aurantiacus* (légyölő), fakó csőrösdarázs (*Bembix olivacea*), *Nomada baccata hrubanti* (darázméh), stb.

A kevésbé száraz, erdővegetáció számára kedvező homokterületeken mészkéregű cseres-kocsányos tölgyesek alakultak ki, gyakran képerjés aljnövényzettel. A gazdag lepkefaunából itt említhető a ritkább, védett cserfa csücskölepke (*Satyrium ilicis*), fecskefarkú lepke (*Papilio machaon*) és kardos lepke (*Iphiclydes podalirius*). A korai szukcessziós stádiumokban természetes körülmények között a nyír (*Betula pendula*) kerül előtérbe, mint pionír fafaj. Nagy területeket foglal el a vitatott őshonosságú, de mesterséges telepítésekkel túlzott mértékben elterjesztett erdeifenyő, valamint a behurcolt, agresszíven terjedő akác és kései meggy. Az egykori erdőirtásokat követő legeltetés nyomait viseli magán a másodlagosan kialakult (újban leégett) nyíres-borókás. A recésszárnúak közül az *Alauropteryx juniperi* borókához kötődik, hazánkban eddig csak itt került elő. Ahol a homokvidék teraszos fala a Dráva lapályára szakad, érdekes bükkösök és gyertyános-tölgyesek is kialakultak keleti zergevirággal (*Doronicum orientale*). Itt él egyebek között a védett kis apollólepke (*Parnassius mnemosyne*) is.

A Zákányig és Órtosig lehúzó meridi-onális zalai dombhát meredek völgyeinek illír bükkösei, gyertyános-tölgyesei, égerligetei Magyarországon egyedülálló vegetációtípusokat képviselnek. Unikális fajaik a pofók árvacsáln (*Lamium orvala*), a hármaslevelű fogasír (*Dentaria trifolia*) és a hármaslevelű szellőrózsa (*Anemone trifolia*), de egyéb hegyvidéki jellegű növényritkaságok, mint az osztrák zergevirág (*Doronicum austriacum*) és a völgyesillag (*Astrantia major*) is előfordulnak. Megtaláljuk itt az érdekes, aszimmetrikus levél-szárnyacsakájú vesepáfrányokat (*Polystichum aculeatum*, *P. setiferum*). A gyakoribb, jellemző fajok között említhető az árnyékvirág (*Majanthemum bifolium*), a farkasszőlő (*Paris quadrifolia*) és a mutatós, védett turbánliliom (*Lilium martagon*). Itt került elő újban a nagyon ritka szőrös szarvasbogár (*Aesalus scarabaeoides*).

A Nemzeti Park területén (ahogy világszerte is) sokszorosan több állatfaj, mint edényes növényfaj él. Túlnyomó többségük a gerinctelenek közül kerül ki. Az ide látogatóknak bizonyára feltűnik a rengeteg rovar, de hogy ezek milyen bámulusos formagazdagságban élnek, az csak a figyelmes, avatott szemnek tárul fel. Száznál is több a Magyarországon csak itt, vagy először itt észlelt ritka, illetve unikális állatfajok száma. Barcs térségéből számos, a tudomány számára korábban ismeretlen új fajt is leírtak. Ezek általában apró termetű, rejtett életmódú állatok, amelyek várható fajszámához képest a vizsgálati kapacitás igen alacsony. Vajon mennyi baktérium- és gombafaj élhet a területen, s közülük hány lehet még a tudomány számára ismeretlen?

Amennyiben a természetvédelem kiemelt célja a biológiai változatosság megőrzése, akkor mindenképp a gerinctelen állatvilág védelmét kell biztosítani. A kitűzött cél viszont leghatékonyabban úgy érhető el, ha teljes működő (természetes úton szabályozott és vezérelt) rendszereket, életközösségeket igyekszünk fenntartani. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy lehetőleg minél többfajta élőhely, növény-társulás védelmét kell megoldani. Több ezer faj populációinak nyomon követése ugyanis már csak adminisztratív okokból is lehetetlen. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy egyes fajok biológiájáról megszerzett ismereteinket ne lehetne (és kellenne) alkalmazni.

Jelenleg nem ismert, hány olyan kulcsfaj (keystone species) él a Duna-Dráva Nemzeti Park területén, amelyek eltűnésével esetleg teljes életközösségek omlának össze. Ilyen pl. a kocsányos tölgy (*Quercus robur*), amelyhez közvetlenül kötődik számos állatfaj táplálkozása, szaporodása, de emellett a környezeti tényezők (fény-árnyék viszonyok, páratartalom, talaj, stb.) alakítása, strukturálása révén sok-sok egyéb növény- és állatfaj életfeltételeit, valamint együttélését biztosítja. A faj eltűnése esetén a helyére lépő egyéb fajok az említett funkciókat már nem, vagy csak részben tudnák biztosítani, az életközösség jelentős mértékben átalakulna, a rendszer új egyensúlyi állapot elérése felé törekedne. Könnyű belátni, hogy már egy bizonyos korosztály, az idős tölgyek eltűnése is katasztrofális következményekkel járna.

A természetvédelem valójában emberközpontú a Duna és a Dráva vidékén is: a fajok, populációk, életközösségek és ökológiai rendszerek megőrzése nem csupán

hóbertos biológusok kedvtelése, hanem az emberi lét minősége és biztonsága szempontjából fontos A fajok kihalnak, a kultúrák letűnnek, az egyedi élet megszűnik, csillagok pusztulnak el, egyszer biztosan megsemmisül az emberi faj (alkalmasint egymást irtjuk ki a történelem és a mindennapok tanúsága szerint). Az emberiség ősi álma, hogy szembeszegüljön ezzel a végzettel. Mindazonáltal ma inkább

az illúziótlanság korát éljük. Mindegyikünk a maga apró képmutatásával járul hozzá a hazugságok globális rendszeréhez. Nem véletlen, hogy Magyarországon a természetvédelem pozíciói az utóbbi években meggyengültek. A rövid távú ellenérdekek erősek, gyakran méltányolhatóak is. Például vannak, akik abból élnek, hogy a védett terület természeti erőforrásait hasznosítják. Maga a nemzetipark-

igazgatóság is jelentős területeken gazdálkodik ma már, deklarálta a természetvédelmi célokkal összhangban. Vajon megvalósítható ez egy olyan világban, ahol közvetlenül vagy közvetve, de mindent a kereslet-kínálat törvénye és a verseny ural? Bár e cikk írójának kétségei vannak, a kedves Olvasó természetesen kialakíthatja a saját véleményét.

Dr. Lajer Konrád

„Fesd, amit láatsz, amit akarsz, és amit érzel!”

Ádám Péter alkotásairól

Fontosnak tartom hangsúlyozni az alkotó ember, a teremtő ember hitének, szellemiségének és az általa teremtett, az alkotásokban kibontott világának, vagyis az alkotások üzenetének az érték üzenetének állandóságát ebben a kevés állandó és biztos pontot nyújtó, folyton változó világban. Mert változhat és változik is a világ körülöttünk: változik az éghajlat, változnak a vizek, a szelek, a bolygó, változnak a távlatok, közelebb kerül a jövő messzesége, zsugorodik a világegyetem. És közben zsugorodnak az emberek is – sajnos. Változunk mi magunk is: az ember nevű élőlény mesterséges, globális univerzumában egyre kisebb és jelentéktelenebb lesz. (Bár az ember épp ennek ellenkezőjét hiszi.) Egy óriási csapdát teremtettünk önmagunknak. Azt hisszük, mi magunk vagyunk önmagunk teremtői. De ami még ennél is rosszabb, hogy a világ teremtőjének és mindenható urának hisszük magunkat. Azt gondoljuk, bármit megtehetünk, amit csak akarunk: büntetlenül szennyezhetjük vizeinket, a levegőt vagy akár csak szűkebb környezetünket (pl. nyugodtan eldobhatjuk a papírsebkendőt és a csokipapírt, majd valaki úgyszólván összetakarít helyettünk.) Azt gondoljuk, büntetlenül kivághatjuk a fákat, letörhetjük ágaikat, játékból letéphetjük a virágokat – nem számít, majd teremtünk helyette másikat. Mi, emberek – akik már-már csak kívülről szemlélünk mindent, fölülről nézünk lefelé. Vagyis kivonulunk az általunk teremtett, pontosabban tönkretett világból, persze csak illúzió, hogy ezt megtehetjük.

S akkor jön egy teremtő ember, egy értékteremtő, alkotó ember, aki nem fölülről néz lefelé, és kívülről befelé, hanem alázatosan, őszintén és nagy humanizmussal kifordítja sarkából ezt a világot. Ki ez az ember? Most megmutatja magát. Vizek, kövek, madarak, virágok társa, csöndpásztor, szelíd őriző. Fűszálak álmát lábujjhegyen

Megérkeztek

vigyázza, kalapjába kapja, meg ne üsse magát, a hullócsillagot. Lehajol mélyen, szeretettel és alázattal Isten apró és jelentéktelenné tűnő teremtményeihez. A tenyerébe veszi őket, megtapintva, mit is lehetne kezdeni velük. És a legjobbat teszi, amit csak tehet, amit csak tenni tud.

Ádám Péter alkotásainak témáit szűkebb hazája, Észak-Bácska földrajzi, néprajzi, történelmi, építészeti emlékei, a Duna világa, a Duna partján talált követ, kavicsok formakincse, az ártéri erdők, öreg fák, a rétek, a legelők, a vízpart, a zátonyok szeszélyes vonalai adják, az örök természet változó, mégis mozdulatlan szépségét sugározzák.

De nem csak a tárgy maga változott az idővel. Változott az alkotó is. Legfrissebb képeit szemlélve az a benyomásunk, hogy valami nagyon finom lelkiséget sugároznak, valami jófélét, amitől nyomban ott-

hon érzi magát az ember, és akár kedve lenne megpihenni egy pillanatra. Megpihenni és elcsendesedni egy kicsit ebben a nehéz, fárasztó, zajos, zűrzavaros világban. Ahogyan Homoki Nagy István tette: gyöngyvirágtól lombhullásig.

A különbség csak annyi, hogy míg Homoki Nagy István egy kamerát vett a kezébe és íróként, operatőrként, rendezőként a kamera látószögével örökítette ránc a Gemenci-erdőt, addig Ádám Péter (saját kifejezésével élve) mintegy békaperspektívából tekint a tájra. De nem pusztán a fejével és a szemével hajol közel a megfestett világhoz – a szívével is. Ahogyan Homoki Nagy István sajátosan szuggesztív, mély érzésekről tanúskodó látásmódja kockáról kockára nyomon követhető a filmvászonon, úgy Ádám Péter őszinte, óvó gondoskodása, humanista szemlélete, a valódi, termé-

Fü alatt

szetes szépség keresésének igénye újra és újra átszövi a vásznak és lemezek szövétét.

Kedvünk lenne kifeküdni a Gemenci-erdő egy tisztására a fűbe, szánkban egy mezei zsruló szárát rágcsálva. S ha így lassan,

a nyugalom-zöld kanapán elnyúlva körbenézünk, láthatjuk, ahogy a sárga pitypang bimbói éppen ebben a pillanatban kipattanva tükrözik vissza a napsugár feljűk futó fénylő nyalábjait. Láthatjuk egy régi, emlékektől gazdag, békés öreg ház kapuját, a kedves, „mit sem sejtő” kendermagos tyúkocskát, a sáros balatoni földutak tócsáiban tükröződő kék eget, a Duna kavicsok kristályhálóinak felpattanó titkait, egy kaktusz virágát vagy a muskátli keserű szagú leveleinek lágyan hullámozó széleit. Mind-mind egy-egy édes-keserű emlék. Neki és most már nekünk is.

Az alkotó ember felelőssége fogalmazódik meg minden egyes képben. Felelősség a teremtett világért. Törődés a teremtett világgal. Ádám Péter, ahogyan képei is tanú-

Január

sítják, azt teszi, ami tőle, egy alkotó embertől telik. És reméli, hogy egy kicsit jobbra, alázatosabbá, őszintébbé tudja tenni a képeibe belefeledkező embereket.

Kovács Zita

Emberközeli kórokozók

II/2. A baktériumok

Hogyan jutnak be szervezünkbe?

A 36-37 Celsius-fokos emberi szervezet és a testet felépítő anyagok zöme optimális életfeltételt jelent sokféle baktériumnak. Sajnos, ezek közül nem mindegyik hálás a gazdaszervezetnek: ezek a betegítő baktériumok. Természetesen, mint minden szuverén élő biológiai egyed, az emberi szervezet is „igyekszik megvédeni magát a külső környezeti károsító hatásokkal szemben”. Ez a védelem több szintű. Egyik védelmi vonalat a külső és belső testfelület (bőrünk és a belső testüregrendszer: orr-, garatüreg, légutak, emésztőrendszer, vizelet és ivari szervek külvilággal kapcsolatos járatai, a szemet védő kötőhártya) sejtjei és nyálkahártyái, valamint az általuk kiválasztott savas vagy lúgos vegyületek jelentik, amelyek sok baktériumnak tudják útját állni. Egy másik, hatékonyabb védővonalat a szervezetünket behálózó nyirokrendszer képezi, amely a bőrünk alatti kötőszövetben található. A nyirokerekbe bekerülő baktériumok a testünkben szórta elhelyezkedő nyirokcsomókba jutnak, ahol szintén komoly pusztítás vár az odáig eljutó kórokozókra. E küzdelmet legtöbbször a nyirokmirigyek erősen megduzzadt állapota jelzi. Ezért tapogatják a jellegzetes mirigy helyeket a diagnózis felállításához a vizsgáló orvosok (ld. a fültő, az állkapocs alatti, illetve a vállgödör tájéki nyirokcsomókra irányuló kémlelő tapintások, valamint a torokmandulák vizsgálatát). Az ilyen, többnyire gyulladásos folyamatok során a nyirokrendszerben lévő pusztító sejteknek segítséget adnak a vérpályák hajszálereiből kilépő fehérvérsejt-típusok is. A küzdelem

ezen fázisában, amelyet *fagocitózisnak* nevezünk, a folyamatban részt vevő sejtípusok bekebelezik az idegen betolakodókat. Enzimatis folyamatok során gátolják a szaporodásukat, sőt a legtöbb esetben el is pusztítják azokat. A gyengébb virulenciájú (csökkent betegítő hatású) kórokozók a gazdaszervezet sikeres ellenállása következtében nem betegítik meg szervezetünket. Sőt, van olyan eset is, amikor a patogén baktérium és a gazdaszervezet küzdelme eldöntetlen marad: ilyenkor beszélünk „bacillusgazdáról”. Az ilyen egyén egyben „alattomos fertőző ágens” is. A két szűrőn átjutott baktériumok a vérárammal a testben szétoszoródhatnak, tovább támadva a szervezetet. Ekkor teljesedik ki az egész szervezet összefogását jelentő *immunválasz*, s ennek kimenetelétől függ a szervezet egészségi állapotának alakulása. A szervezetbe bekerülő baktériumok idegen vegyületeket/anyagokat jelentenek, amelyek ellen ún. *védőanyagok/antitoxinok* termelésével harcol tovább a gazdaszervezet. A baktériumok virulenciája (életképesség) attól függ, melyen eredményesen harcol ellene a megtámadott szervezet. A baktériumsejt egyes részei (baktérium tokja, termelt külső enzimjei, a felületén keletkező antigének) a baktérium védelmét, illetve a szervezet sejtjeibe történő bejutását segítik, míg magát a *mérgező (toxikus)* hatását a baktériumsejtek által kiválasztott, a környezetükbe kerülő *fehérjevegyületek (exotoxinok)* révén fejtik ki. E termékek 1 milligrammnyi mennyiségével több millió állat pusztítható el! E mérgeanyagok 60°C feletti hőmérsékletet nem viselnek el, de for-

malinnal nem mérgező állapotúvá alakíthatók. Az ilyen legyengült kórokozó anyag jól használható az immunizációs folyamatok előidézéséhez (ld. még később). Ezen exotoxinok hosszabb lappangási idő után fejtik ki hatásukat a megtámadott szervezetben. Ilyen toxikus anyagok – a baktériumok szaporodásához megfelelő táptalajt biztosítva – könnyen előállíthatók. Vizsgálatokkal igazolták, hogy egy ilyen tenyésztésből nyert ún. nyers toxinszűrlet 1 milliliterével 500 tengerimalac pusztítható el! E mérgező anyagok többszörös hatásfokúak a legerősebb növényi méregnél, a sisakvirágból nyert akonitinnál, de messze meghaladják a hidrogén-cianid mérgező hatását is!

A baktérium szervezetbe jutását nevezzük *fertőzésnek*, amely azonban még nem betegség. A kóros állapot csak akkor következhet be, ha a kórokozó legyőzi a szervezet védekezési vonalát, s elszaporodik a szervezetben. A szaporodás megtörténhet a szervezet egy szűkebb szövétében vagy szervében, de olykor a már jelzett módon az egész szervezetben szétszóródik a nyirok- és vérrendszer útján. A betegség enyhe vagy súlyos lefolyású lehet. Olykor a fertőzés a tipikus klinikai tünetek nélkül lezajló megbetegedéssel jár, amelyről csak az esetleges utólagos vizsgálat adhat felvilágosítást. Ez az ún. *lappangó fertőzés*. A legtöbb betegítő (patogén) baktérium élősködő életmódot folytatva szaporodik szervezetünkben, de néhány ritka kivétel is akad. A kolbászmérgezés (botulizmus) kórokozója az emberi szervezetben nem él meg, de a kolbászkészítményekben mint szaprofita tömegesen elszaporodva olyan

toxinokat termel. Aki a fertőzött kolbász-részt elfogyasztja, halálos kimenetelű mérgezést is szenvedhet! Hasonló kivétel a tetanusz-baktérium hatásmechanismusa is: e baktériumfaj legtöbbször szúrás útján kerül be szervezetünkbe, ahol anaerob (oxigénmentes) körülmények között a behatolás helyén szaporodnak a baktériumok, s a termelt toxinok a vér útján kerülnek az izmokhoz, ahol azok tartós összehúzódnását, az ún. „merevgörcsöt” okozzák.

A különböző baktériumok testünkben történő terjedési ideje néhány óra és néhány nap is lehet, miközben a gazdaszervezetnek lehetősége van az *ellenanyag* (antitoxin) termelésére. Ezek az antitoxinok képesen a mobil méreganyagokat semlegesíteni. E fázisban nagy segítséget jelentenek a mesterségesen előállított gyógyszavók, amelyek a betegségek kiterjedését még meggátolhatják: így pl. a tetanusz-fertőzés gyanúja esetén meggátolható a baktérium toxintermelése, azaz elkerülhető a megbetegedés.

A szervezet baktériumokkal történő küzdelme kimenetelében az említett védekezési mechanizmusok mellett az alábbi tényezők is szerepet játszanak: 1. életkor: a gyermekek fogékonyabbak, mint a felnőttek, 2. a szervezet kondicionális állapota: az éhez, alultáplált, vitaminszegény táplálékokat fogyasztó, nehéz testi munkát végzők fogékonyabbak a fertőzésekre, 3. hormonális rendellenességek: pl. a cukorbetegknél sikeresebbek a gennykeltő baktériumok tá-

madásai, 4. pszichikus tényezők: lelki megrázkódtatások, folyamatos stresszhelyzetek olykor 20-25%-kal növelhetik a fertőződést, illetve megbetegedést, 5. egyéb hatások: shock és sugárartalmak többnyire átmenetileg ugyan, de szintén segíthetik a fertőzések bekövetkezését.

Az emberi szervezet a testidegen anyagokkal szembeni küzdelmében a jól működő *védekezési rendszer* (immunrendszer) az alapfeltétel. A védettség lehet velünk született vagy szerzett. A *velünk született védettség* a fajra jellemző, genetikailag meghatározott, illetve az anyától 3 hónapos korig átvett védőanyagokat jelenti. A *szerzett immunitáshoz* természetes és mesterséges úton juthatunk. A szervezetet érő mikrobiális fertőzések sikeres átvészélése után specifikus ellenanyagok (fehérjék), ún. immunoglobulinok termelődnek, amelyek rövidebb (gennykeltő baktériumok, kankó) vagy hosszabb ideig (kiütéses tífusz, kolera) megvédenek a nevezett baktériumok fertőzéseivel szembe. Az így nyert védettség a természetes jelzőt kapja. A mesterséges immunitás a szervezetbe bevitt betegítő faktorok (antigének) bevitelével szerezhetjük meg. A legyengített betegítő faktorok hatására a szervezet ellenanyag termelésre késztetjük (*aktív immunizáció*). Az így szerzett védettség fokozatosan alakul ki és hosszú ideig megmarad. Ezzel az ún. profilaktikus (megelőző) eljárásokkal a lehetséges fertőzéseket elkerülhetjük. Hazánkban

ezeket a *kötelező védőoltások* útján (diftéria, szamárköhhögés, vérmérgezés, gümőbaktérium ellen) vagy fertőződési veszély esetén adott védőoltások (tífusz, paratífusz, kolera, vörhenyjárvány veszélye esetén) segítségével érhetjük el.

A *passzív immunizáció* a már beteg szervezetbe bevitt kész ellenanyag útján zajlik, amelynek során a fő cél az idege fehérjék semlegesítése. Az ilyenkor bevitt már korábban említett gyógyszavók ismételt adásakor fordulhat elő az ún. *szérumbetegség* a bevitt fajidegen fehérjék hatására. Ezért szokta kezelőorvosunk megkérdezni pl. tetanusz-fertőződés gyanúja esetén: „mikor kapott előzőleg hasonló oltást?”

A szervezetben már megtelepedett és aktivizálódó baktériumok elpusztításában az antibiotikumok jelentették a legnagyobb átörést. Ezen gyógyszerek alkalmazása akkor a legeredményesebb, ha a kórokozó faj vagy fajok pontosan diagnosztizáltak, mert ilyen esetekben a legmegfelelőbb gyógyszer/gyógyszerek kiválasztásával a küzdelem legtöbb esetben a gazdaszervezet javára fordítható. A felmerülő „gyógyszerérzékenység” olykor hátráltatja az orvos gyógyító munkáját. Sőt, a baktériumok rezisztenciájának (ellenállóképességének) növekedése is komoly feladatot ró az illetékes szakemberekre.

Folytatjuk

Dr. Laki Ferenc

Apró csodák

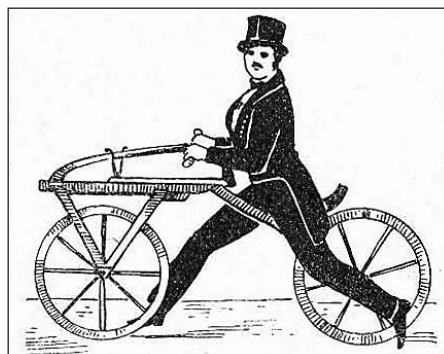
A kerékpár

„Lovai azoknak, kik lovat nem tarthatnak.” (1882)

Az emberrel vele született a vágy, hogy könnyen és gyorsan változtathassa helyét. Ezért fáradoztak sokan egy olyan masina létrehozásán, mely lehetővé tenné a magános utasnak, hogy gyorsabban, könnyebben és nagyobb távolságra eljuthasson, mint az gyalogszerrel lehetséges volna.

„Már a régi görögök is ismerték a bört...” – mondja ironikusan Szerb Antal. Sok, ma is létező eszköz, találmány alapgondolata valóban az ókorig nyúlik vissza, s a kerékpár (bicikli) sem kivétel. Hérodotosz és Plutarchos is említ ördöngös „kétkerékű járógépet”. Hérodotosz szerint az arab postafutárok furcsa, kétkerékű vasmasinákön haladtak céljuk felé. Leonardo da Vinci is foglalkozott a kétkerékű járógéppel. A XVII. században is feljegyeztek két nyomtávú kerekes „járógépeket”, de az igazi áttörést Karl Drais

találmánya jelentette. „...már 1817-ben létrejött a kocsi, melyet föltalálója, a német von Drais nyomán „draisine”-nak neveztek el. Ez pedig állt két fakerékből, melyeket szintúgy fából készült váz kapcsolt össze. Az utas ezen ülve erőteljes lépésekkel

Karl Drais járógépe

hajthatná magát előre. 1850-ben támadt Fischer szerszámkészítő mesternek az az ideája, hogy az első kereket fogantyúval és lábballókkal lássa el, Michaux pedig 1867-ben az addig idomtalan gépet könnyedebbé és gyorsabbá tévén, a szerkezetet erősen megjobbítaná. Ezen jármű, később velociped, bicikli, kerékpár, kétkerékű néven vált ismertté.” (De Natuur, 1882)

Pierre Michaux alkotta meg tehát az első olyan kerékpárt, melynek pedáljai az első keréken voltak. Ezzel már az egyensúlyozás is egyszerűbb volt, sőt minél gyorsabban tekert az ember, annál kevésbé veszítette el az egyensúlyát. A gép kerekei kezdetben kb. egyformák voltak (90 cm). A fára vasbronzot húztak, hogy ne kopjon olyan gyorsan. Az 1867-es párizsi világkiállítás követően meg is indult a gyártás.

Az 1880-as években készült velocipéd

Az újítások folytatódtak, ezek közé tartozik a golyóscsapágy és a sárhányó, a fahelyett acélküllőket alkalmaztak, a kerekekre tömör gumit szereltek. Létrejött a teljesen fémből készült velocipéd. Ezzel már kétszer olyan gyorsan lehetett menni, mint egy „hagyományos kerékpárral”. A másfél méteres kerékméret azonban az emberi láb nyújthatatlansága miatt nem tudták átlépni. Angliában 1877-ben már 50 000 velocipéd volt forgalomban átlagosan 135 cm kerékméretével.

Történetek kísérletek arra, hogy a bicikliző súlypontját lehetőleg a legmélyebbre tegyék, de sokáig a velocipédnél kisebb kerekű járművek nem terjedtek el nehézségük miatt, s ezért sokan megmaradtak a kecses, ám veszélyes velocipédnél.

A kerékpározás nem is volt egyszerű dolog. Az első kerék kacsázott, mert ha a lovas jobb lábbal nyomta előre a pedált, a kerék elfordult balra, és fordítva. Két hét alatt azonban bele lehetett jönni. Országoként más-más nevet kapott a jármű: az angoloknál penny-farthing, a franciáknál grand-bin, az amerikaiaknál egyszerűen ordinary vagy boneshaker (csontrázó).

A már idézett De Natuur 1882. évi számában a következő cikk jelent meg: „Nemrégiben olvashattuk: Javasoltatik az újmódi kerek vasparipák konstruktőreinek, hogy olyan velocipédet alakítsanak ki, mely felváltva volna kézzel és lábbal hajtható. A kerékpározás csak e feltétel teljessége esetén válhatná jótékony test-

mozgássá. Azonkívül határozottan el kell vetnünk a két-, sőt a csak egykerekű változatokat. Az állandó egyensúlyozás örömet okozhat ugyan azoknak, kik a gimnasztikában rendkívüli módon ügyesek, a velocipéd azonban csak akkor lehetne a mindennapi élet hasznos segítőjévé, ha három- vagy négykerekű modelleket terveznének és építenék. Általában nemigen kedvelt a lábbal történő mozgatás, hisz mint köztudott, az ülő helyzetben végzett erőteljes mozgás már eddig is nem kevés esetben lett altesti betegségek kiváltó okává. A hölgyek sem használhatnák ily módon lábukat az illem és a jó erkölcs megsértése nélkül.

Ezeket a nézeteket a magunk részéről nem osztjuk, és úgy véljük, hogy a lábbal hajtott kétkerekű a lehető legjobb megoldás. Azzal a nemrégiben közzétett kijelentéssel sem érhetünk egyet, mely szerint «utópiát kerget, ki úgy véli, hogy a kerékpár valaha is több lehet, mint az ifjúságnak mulatsága». Ha nem tévedünk, Angolországban már most tervezik, hogy velocipédekkel látják el a vidék levélhordóit, és bizonyára nincs messze az az idő sem, mikor majd számos kétkezi munkás igyekszik naponta távoli lakhelyéről a nagyvárosok gyáraiba. A velocipédben fellelhető a ló minden előnye – annak hátrányai nélkül. Fenntartása, táplálása pénzbe nem kerül, csekély erőfeszítéssel mozgásba lendíthető, ugyanakkor pedig jótékony s egyszersmind kellemetes testmozgásra ad lehetőséget.”

A kerékpár történetében rendkívüli az ír Dunlop találmánya. A tömör gumi helyett először vízzel töltött locsolótömlővel kísérletezett, de az túl rugalmatlannak bizonyult, ezért levegővel fújta fel, így már kevésbé volt „csontrázó”.

Számtalan apró, de fontos találmányt kellene még említenünk, de az biztos, hogy a kerékpárnak sok feltalálója volt. Lord Charles Beresford 1896-ban, amikor már 4 millió biciklista róttá az utakat, azt mondta: „akárki találta fel a kerékpárt, megérdemli az emberiség köszönetét.”

A bajai múzeum három kerékpárt őriz. A legrégebbi faküllős, az 1860-as évekből származik, az acélváz, acélküllős, tömörgumis velocipéd talán az 1880-as évekből – mely a múzeum várostörténeti kiállításában látható –, és a bambuszváz-kerékpár talán az 1900-as évek első harmadából. Mindhárom biciklin bajai honfitársunk kerekedett a boldog békeidőkben.

A bambuszváz-kerékpár

Halszimbólum

A mai ember, ha meglát egy halat, legjobb esetben arra gondol, hogy sütvé vagy főzve lenne-e jobb. Bezzeg elődeink a természet dolgaiban sokkal többet láttak, a formát, a természetét, sőt a nevét is jelképnek tekintették, beépítették mindennapi életükbe, mondáikba, vallásukba, művészetükbe stb. A legegyszerűbb talán, ha a halat mesterségük címerének tették a halászok, ráhímezték zászlaikra, belevésték pecsétjükbe, jelvényük lett, kapujuk fölé akasztották stb. De bekerült a népművészetbe is, fazekasaink szívesen díszítették hallal mázas tányérjaikat, táljaikat, a szegedi halbicska pedig külön is említést érdemel.

Számtalan közmondás, szólás született a halról. A teljesség igénye nélkül idézzünk fel néhányat a ma is használtak közül: Él, mint hal a vízben – Úgy érzi magát, mint hal a vágódeszkán – A halat úszni tanítja – Fejétől büzik a hal – Az a legszebb hal, amit elszalajtunk – A macska szereti a halat, de kerüli a vizet – Átkozott a hal a harmadik vízben – A hal úszni szeret – Egészséges, mint a hal – Fürge, mint a hal – A nagy hal felfalja a kis halat – Egyórás tojás, egynapi kenyér, tízesztendős hal, tizenöt esztendős lány, harminc esztendős jóakaró kellemes – Halak mellett a béka is elkel – Halat szállka nélkül, embert hiba nélkül nem lehet találni – Tátog, mint hal a szárazon – Nem mind hal, ami úszik – Se hal, se hús – Hallgat, mint a sült hal – Sóval jó még a hal is.

A hal azonban – valamikor fontos táplálék is volt – a hiedelemvilágba és a vallásokba is „beúszott”. Volt olyan hiedelem, hogy a Föld egy nagy hal hátán fekszik, s ha a hal megmozdul, földrengés lesz. Fontosabb azonban, hogy sok régi vallásban a szerelemistennőhöz, illetve a termékenységhez kapcsolódik, de mivel hideg vérű, „nem áll a forró szenvedély uralma alatt”, ezért válhatott a szakrális étkezések, az áldozatok tárgyává. Ezért lehet böjtben is fogyasztani. A hal görög nevének betűit kezdőbetűkként felhasználva a „**J**ésusz **K**risztosz **T**heu **H**üiposz **S**zotér” (Jézus Krisztus Isten fia, Megváltó) szavakat alkották, s így a hal az ókeresztények jelévé is vált. Mások a keresztelődencében való megmerítést is összefüggésbe hozzák a hallal. Az utolsó vacsora ábrázolásain az asztalon a kenyér és bor mellett a hal is szerepel. Ráadásul az apostolok halászok voltak, a pápa gyűrűjén is szerepel. Jónást az ószövetség szerint egy nagy hal elnyelte, majd három nap után kiköpte, amit Jézus eltemetése és három nap utáni feltámadása előképének magyaráztak.

Az egyiptomiak egyes fajtaikat gonosznak, másokat szentnek tartottak. Az indiaiak szerint Visnu isten a nagy áradás idején hallá változva mentette meg az emberiség ősatyját. Kínában a boldogság és a bőség szimbóluma, Japánban például a ponty a bátorság, erő, kitartás jelképe,

ezért május 5-én, a „fiúk ünnepén” a házak elé póznára erősített ponty-zászlókat tűznek. Az állatövi jegyek közt is szerepel a Halak: aki február 19. és március 20. között született, az a testvériességre, a békességre és a tökéletességre való törekvést, figyelmességet örökl.

Megtaláljuk a népköltészetben is. Nép-dalainkban sokszor erotikus jelentése van, amit ma már nem érzékelünk (...a híd alatt lányok sütik a halat, zsebkendőbe takarják, a legénynek úgy adják ...Fogtál-e már aranyhalat violaszín kötény alatt ...Hát a keszeg mit eszik, ha a bárkába tesz? Nem eszik az egyebet, Csak szerelemgyökeret.)

Aztán se szeri, se száma az aranyhallal kapcsolatos meséknek, tréfáknak. Mert az aranyhal jószívű, meghálálja, ha visszadobják a vízbe. Egy rosszmájú történet szerint a bajai halász is kifogta az aranyhalat, de a három kívánság fejében visszadobta. Mi az első? Változtasd a Dunát borrá! – Második? – A Sugovicát is. – Legyen. És a harmadik? – Még egy demizson bort!

Hát aranyhalat manapság ritkán fognak, a Dunában inkább piszkos, gusztustalan víz folyik, a szerelmesek pedig mostanság nem képletesen fejezik ki kívánságaikat. Marad a nagy kérdés: süssük vagy főzzük azt a szép halat?

Solymos Ede

Egy út menti kereszt története

Ha Bajáról Szeged felé haladva elhagyjuk a várost, akkor bal felől egy új kőkereszt tűnik fel: a Pfeil család keresztje. A 2005-ben befejezett helyreállítás a Bajai Német Kisebbségi Önkormányzat érdeme. A kereszt rendbetételének történetét Manz József, a kisebbségi önkormányzat elnöke mondja el:

„A kisebbségi önkormányzat kiemelt feladatának tekinti a Baján élő németiség kulturális és tárgyi emlékeinek megőrzését, esetleges felkutatását és helyreállítását. A városban és környékén is folyton figyelem a német nyelvű feliratokat, így találtam rá a szegedi úton a nagyon romos és megcsonkított Pfeil-keresztre. Az oldalra dőlt talapzaton megmaradt ugyan a szép, gót betűs felirat, de a kereszt a korpusszal hiányzott. Az elburjánzó növényzet már mindent benőtt.

Bárd János és Nuspl Ferenc bajai kőfaragók együtt vállalták a kereszt felújítását, ügyelve arra, hogy az régi kőcorpusszal, korabeli stílusban történjék. A munkálato-kat Müller József, a Bácska Német Kulturális Egyesület tagja szervezte, nagy odaadással. Tőle van a szép Mária-szobrocska is, amit jó húsz éve egy szemétdombon talált. Nem eredeti tehát, mint ahogy a kereszt a korpusszal sem.

A keresztállítás 280.000 Ft-ba került, amit két év megtakarításaiból raktunk össze. Tervezzük a város tulajdonát képező Flórián szobor rendbehozatalát is, de ez több millió forintba kerülne. Sajnos, ehhez saját költségvetésünk nem elegendő.” A számla rendezésével azonban még nem ért véget ez a történet. Családi szálon folytatódott. A három Baján élő és már nem ép-

pen fiatal Pfeil-unokát meglepetéssel érte a hír, hogy rendezett környezetben újra áll a családi kereszt.

Pálmai József - a legfiatalabb unoka - minderre így emlékezik vissza: „Nem feledhető a nap, 2005. szeptember 14-e, amikor este mindhármunknál csörgött a telefon. Csávolyon élő unokatestvérünk, Gerstenmaierné Bözsi néni újságolta izgatott boldogsággal: Bajáról hazautaztában a buszablakból látta, hogy újra áll a családi kőkereszt! Nővéremmel nehezen vártuk ki a másnap reggelt, hogy meggyőződhessünk arról, valóban jól látott-e rokonunk. Nagyon nehéz volt hinni a hírben. Kételyünk volt, holott jól tudtuk, hogy a kilencedik évtizedébe lépett Bözsi néni hihetetlenül friss szellemiséggel bír. Azért szólok róla bővebben, mert őt tartjuk a negyedik, tiszteletbeli uno-

kának. Mindig könnyezve meséli, hogy számukra – átellenben laktak nagyszüleimmal – a kereszt jelentette a templomot. Ha nem tudtak eljutni a pár kilométerre lévő Bajára a vasárnapi misére, akkor nagymamája mondta: gyere kislányom, megyünk a templomba! S kimentek a kereszthez, virágot vittek, gyertyát gyújtottak és imádkoztak. Ők ott tartották meg a vasárnapi istentiszteletet. Nos, kora reggel kiérve a kereszthez, testvéremmel szólni nem tudtunk, elfojtani sem igyekeztünk könnyeinket. Lélekbemarkoló percek voltak: visszajött a múlt, a gyerekkor, rég nem élő szüleim, nagyszüleim emléke!

S ahogy ott meghatottan, boldogan fényképeztük az újra álló keresztet, befordult mellénk egy gépkocsi. Ez a sorsszerűség!

Kiszállt belőle régi ismerősöm, Müller József. Barátsággal üdvözöltük egymást, s Jóska szinte a köszönéssel egy időben kérdezte, miért fényképezzük ezt a keresztet. Hiszen ez a nagyszüleink keresztje!, mondtam. Ekkor ő lepődött meg. S pillanatok alatt megoldódott a rejtély: oda is, vissza is.”

Minden keresztállítás mögött ott az indítató ok. Bár megszentelt jelekként vallási emlékek, a kapcsolódó történetek nagyon is emberiek. Így a szegedi úti kereszté is, amelyet eredetileg Pfeil József (1881-1968) és felesége Frank Magdaléna (1882-1970) állíttatott fel.

A család sorsát megint csak Pálmai József szavaival idézzük fel. „Nagyszüleim az 1900-ban történt házasságkötésük után a szegedi út mellett, a kiscsávolyi tanyai iskolával szemben vettek maguknak földet, s építették fel közös otthonukat. Jött az első világháború: nagypapát elvitték katonának, s a törekeny, kicsi (nagyapámnak csak a melléig ért!) nagymama ott maradt egyedül két gyerekkel, a földdel, sok állattal és a házra felvett nagy összegű hitel törlesztési kényszerével. Hihetetlen szívóssággal, hatalmas akaraterővel küzdött a fennmaradásért, miközben várta haza férjét a háborúból. Fogadalmat tett: ha férje szerencsésen visszajön az öldöklésből (bár nagyapa a hadtápnál volt, s mindig hangoztatta, hogy ő bizony a négy év alatt még egy pisztolyt sem süttött el!), akkor a birtokuk szélén, a szegedi út mellett kőkeresztet emeltet Istennek. Nos, a nagypapa egészségesen visszatért a háborúból, de anyagiak miatt a nagymama fogadalma csak nyolc év múltán, 1926-ban válhatott valóra. Ekkor készült el az eredeti kereszt, amely közel két évtizedig állt az út mellett. Aztán a bevonuló szovjet csapatok ledöntötték, s máig nem tudjuk, hogy hova került a szép kőkereszt a korpusszal és a Madonnával.

Pfeil József

68 évi házasság után nagypapa 1968-ban meghalt, két év múlva nagymama is. Sorom úgy alakult, hogy húszéves koromig szüleimmel és nagyszüleimmel élhettem egy lakásban. Jól emlékszem, hogy nagymamánál nagyon-nagyon sűrűn visszatérő téma volt a kereszt. Mindig elmondta, hogy életében semmire sem vágyik jobban, mint hogy a helyreállított keresztet még egyszer láthassa halála előtt. Aztán, hogy élete utolsó évtizedében teljesen vak volt már, úgy módosult a vágya, hogy ha még egyszer körbetapogathatná a keresztet, boldogan halna meg. Nem tudta elhinni, hogy álma megvalósulására aligha talál támogatót a Kádár-korszakban.”

2005. október 16-án mintegy száz fő részvételével megtörtént a kereszt felszentelése.

Schmidt Antal

Védendő védtelenek: a közönséges vadgesztenye

A közönséges vadgesztenye (*Aesculus hippocastanum*) vagy bokrétafa a Balkán-félsziget és Elő-Ázsia erdeiből származó, mára egész Európa városi parkjaiban és farsoraiban elterjedt díszfa. Hosszú kocsányú, tenyeresen összetett levelei 5-7 tojásdad és fogazott levélkéből állnak. Kb. 30 centiméter magasságú, gyertyaszerűen felálló fehér, vöröses foltokkal tarkított, ötszirmú és kúpos bugákban nyíló virágai legszebb arcukat május elején-közepén mutatják. Termést szeptember-októberre hoz, a fénylően sötétbarna magok a zöld

színű tüskés burokban egyesével, kettesével vagy hármasával fejlődnek. Élete során a nagy és terebélyes koronájú fa elérheti a harminc méter magasságot és az egy méteres törzsméretét. A hajtásvégek rügyei nagyok, kúp alakúak és ragadósak; a fatörzs kérgének pikkelyei leválóak.

A vadgesztenyefélék családját (*Hippocastanaceae*) 15 fajaf alkotja, névadójuk a közönséges vadgesztenye. Az *Aesculus* nemzetség 13 fajt számlál: közülük 6 Észak-Amerikában, 6 Euráziában és 1 Közép-Amerikában (Mexikóban) ősho-

nos. Környezetünkben a közönséges vadgesztenye leggyakrabban előforduló rokonai az Észak-Amerikából származó, de kisebb termetű sárga vadgesztenye (*Aesculus flava*) és a még kisebb vörös vadgesztenye (*Aesculus pavia*). A vörös és a közönséges vadgesztenyét Franciaországban keresztelték: megszületett az 1818 óta ismert, hússzínű vadgesztenye (*Aesculus x carnea*). Előbbitől rózsaszín-piros színét, utóbbitól magasabb termetét és nagyobb virágait örökölte, a hibrid a 15-16 méter magasságot is eléri.

Az 1896-ban kiadott Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiájában (szerk. Dudás Gyula) Kovács János a vármegye növényei között a közönséges és a sárga vadgesztenyét említette: „Bokrétafa. *Aesculus L. Gesztenye b. Ae. Hippocastanum. Sárga b. Ae. Pavia.*” Prodan Gyula zombori tanár a Magyar Botanikai lapok XIV. kötetében (1915) megjelent, „Bács-Bodrog vármegye flórája” című tanulmányában a vadgesztenyék családjának előfordulásáról a következőket írta: „*Aesculus Hippocastanum L. Ültetik, különösen utak szegélyezésére, néhol elvadul. Szabadkán a vasúti parkban másodszori virágzásban találtam 1909. október 3.-án. Pavia rubra Lam. és P. flava DC. Díszfák sétateken és parkokban.*”

Az 1911-ben kiadott Révai Nagylexikon Bajára vonatkozó szócikkében olvasható: „A közelben nyíló Szt. Antal-utca a város legszebb utcája.” Részletes magyarázatot Major Máté „Egy gyermekkor és egy kisváros emléke” című, 1973-ban megjelent könyvében találunk. „... legszebb azonban a szűkebb, belvárosi utcaszakasz két régi fasora volt; ezeket még a XIX. században ültették, éspedig úgy, hogy az akácok és platánok váltogatták egymást. ... De még a kisgyerek is észrevette, a gyerekszerelmek korában különösen, amikor úgy május-júniusban egyszerre kivirágzott az akác, és mézédés illatát könnyű szelek hátán végig-hömpölygette a lombbal zárt utcamederben. Az illathullámok ilyenkor át-átesaptak a házak tetőgerince felett, és elárasztották az udvarokat is. Ezeket a gyönyörű fákat valamikor a húszas évek végén vagy a harmincasok elején egytől egyig kivágták, s a helyükre újat ültettek”. A leírás 1960-as évek végére vonatkozó részlete: „A platánok és akácok helyére ültetett gesztenyefák alaposan megnöttek, összeérő koronáikkal az egykori lomboltozatot kezdik utánozni, gyökereikkel pedig éppúgy emelgetik a régi hatszögletű téglával burkolt, ismét hullámos, gödrös, s itt-ott széteső járdákat, mint elődjük”. A folytatás mai eredményét mindannyian láthatjuk.

Összenőtt koronájú gesztenyefák
a Deszkás utcában

Baja számos részén májusban még ma is gyönyörködhetünk a virágzó közönséges vadgesztenyék látványával, közülük talán városképileg legmegkapóbbak a Rókus utcai fák. Róluk így írt Nagy András városi főépítész (Baja és Bács-Bodrog vármegye közséjei, Magyar Városok Monográfiája, 1934): „A parkból kimenve e szanatórium előtt haladunk el, hogy átsétáljunk városunk lehangulatosabb utcájába, a vadgesztenye-fasorok szegte, széles Rókus utcába. Ez az utca, melyet jobb oldalán szerény kispolgári házak hosszú sora szegélyez, a másik oldalán egymás után sorakoztatja föl mindazokat az intézményeket, amelyek az emberi élet és sors árnyékos oldalát igyekeznek lehetőleg elviselhetővé tenni. ... Az eleinte négyes, majd később hatos, sőt odébb még többszörös sorban álló sűrű lombú terebélyes vadgesztenyefák olyan hús árnyékot adnak az utcának, hogy azt a legmelegebb nyáron is kedvenc sétatárhelyévé teszik az egymásért amúgy is lánggal lobbogó ifjúságnak.”

Városunk mintegy 500 gesztenyefájára már egy ideje veszély leselkedik. Első jel-

ként a fák levelein nagy, világosbarna foltok keletkeznek, majd lombjuk korábban hullik le. Magyarországon 1993-ban észlelték először ezen óriás fák parányi rémét, a vadgesztenye aknázómolyt. A lepke hernyója úgy rág aknát a levél belsejébe, hogy közben annak két oldala nem sérül. Itt bábozódik, majd előbújik az a molylepke, amelynek a vegetációs időszakban általában három nemzedéke fejlődik ki. Az állat bábként, a lehullott levelek belsejében telet át. Baja illetékesei azonnal felismerték a kártevő elleni védekezés fontosságát. „Az elmúlt két évhez hasonlóan Baja Város Önkormányzata az idei évben is gondoskodik az ellenük irányuló védekezésről” – írta az Önkormányzati Újság 1997. május 10-én, és a védekezést azóta is évről-évre megfigyelhetjük.

Régóta ismert, hogy a vadgesztenye kérge, levele és magja egyes betegségek ellenesere. A tavasszal lefejtett kéregdarabok hatóanyaga többek között napozókrémek és olajok előállításához használható. A levelekből készített tea az emésztőszervi gyulladásokat enyhíti. A gesztenyemag anyagai gyógyítják a trombózt és jótékony hatással vannak az érrendszerre. Ugyanakkor szükséges megjegyezni, hogy a vadgesztenye hatóanyagainak túladagolásából fakadó veszélyek miatt használata előtt célszerű tájékozódni.

Dr. Nebojszki László

A vadgesztenye virágzata és levelei

Jól látszanak a molylepkék aknái

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, Bánáti Tibor, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László, Schmidt Antal

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Kereskedelmi Bank Rt.
Bajai Fiókja 11732033
Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.

Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**